

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A TARTALOMBÓL:

PÁRTÁLLAM ÉS RENDSZERVÁLTÁS

Krahulcsán Zsolt: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állambiztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956-1989)

Vörös Géza: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban

LEVÉLTÁRTÖRTÉNET

Nagy Gábor: A Magyar Történelmi Társulat Babics József Könyvtára

59.
évfolyam
2009
3. szám

Levéltári Szemle

A Magyar Levéltárosok Egyesülete, a Magyar Országos Levéltár
és az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa negyedéves folyóirata

Megjelenik a

nka

Nemzeti Kulturális Alap

támogatásával

59. évfolyam
2009. évi 3. szám

Szerkesztőség:

DOMINKOVITS PÉTER, ERDÉSZ ÁDÁM,
HORVÁTH J. ANDRÁS (főszerkesztő), KATONA CSABA (felelős szerkesztő)

Olvasószerkesztő:

ÓLMOSI ZOLTÁN

A szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

Honlap:

http://www.leveltaros.hu/Leveltari_Szemle/leveltari_szemle.html

és

[http://www.mol.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/kiadvanyok/kiadvanyok/
folyoiratok/leveltari_szemle/leveltari_szemle.html](http://www.mol.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/kiadvanyok/kiadvanyok/folyoiratok/leveltari_szemle/leveltari_szemle.html)

A címlapot tervezte: KURCSIS LÁSZLÓ

ISSN 0457-6047

Terjeszti a Levél- és Hírlapigazgatási Igazgatóság (LHI)

Előfizethető a HLI-nél.

Előfizetési díj egy évre 1400 forint

Az előfizetésnél kérjük feltüntetni:

Levéltári Szemle

Felelős kiadó: A Magyar Levéltárosok Egyesülete elnöke,

a Magyar Országos Levéltár főigazgatója

és az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa elnöke

Nyomdai munkák: *Runner Média Kft.* Balassagyarmat 2660 Rákóczi fejedelem út 74.

Felelős vezető: HAJDÚ JÓZSEF

TARTALOM

PÁRTÁLLAM ÉS RENDSZERVÁLTÁS

KRAHULCSÁN ZSOLT: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állam- biztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956–1989)	3
VÖRÖS GÉZA: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban	20

LEVÉLTÁRTÖRTÉNET

NAGY GÁBOR: A Magyar Történelmi Társulat Babics József Könyvtára	46
--	----

MÉRLEG

BALOGH ISTVÁN: <i>Szabolcs vármegye terhei a 17. század végén.</i> (Ism.: OROSS ANDRÁS)	58
<i>A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1919–1926)</i> Szerk. és a bev. tanulmányt írta: RESS IMRE. (Ism.: SOMOGYI ÉVA)	61
<i>Vörös Vince kispazda politikus, a magyar országgyűlés alelnöke irathagyatéka a Baranya Megyei Levéltárban.</i> Szerk. és a bev. tanulmányt írta: MÁRFI ATTILA. (Ism.: KATONA CSABA)	66
<i>Levéltári kézikönyv.</i> Főszerk.: KÖRMENDY LAJOS. (Ism.: KECSKEMÉTI KÁROLY)	68

HÍREK

Degré Alajos emlékezete — tudományos emlékülés Zalaegerszegen 2009. május 14- én (MÁRFI ATTILA)	75
A Magyar Levéltárosok Egyesülete 2009. évi vándorgyűlése (KISS ANITA)	77
Beszámoló a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltári Napról (CZÉGÉNY ISTVÁNNÉ)	79
Emlékezés egy erdélyi történészre — a Békés Megyei Levéltár 2009. szeptember 18- i Kovách Géza-emlékülése (BALOGH DOROTTYA)	82
A 22. Tuzlai Levéltári Gyakorlat (22. Savjetovanie »Archivska Praksa 2009«) (FODOR ISTVÁN–KATONA CSABA)	85
Osztrák Levéltári Napok Európa kulturális fővárosában (Linz, 2009. október 10– 11.) (BALÁZS GÁBOR–ÓLMOSSI ZOLTÁN–TURBULY ÉVA)	87

IN MEMORIAM

Kovács Béla (BÁN PÉTER)	91
-------------------------------	----

EGYHÁZAK AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI DOKUMENTUMOKBAN¹

Az 1945 és 1990 között Magyarországon működő állambiztonsági szervek által keletkeztetett iratanyagok őrzése és jogszabályok szerinti kezelése a 2003. évi III. törvénnyel felállított Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) a feladata. A 3864,79 iratfolyóméternyi (ifm) levéltári iratanyag majd minden típusában található az egyházakkal kapcsolatos dokumentum. Mindez alátámasztja azt a tényt, hogy a pártállami egyházpolitika megvalósításában az egyik legfontosabb eszköz az állambiztonsági szolgálatok voltak. Ezek alapvető feladatai közé tartozott a társadalom szövetébe évszázadok alatt beágyazódott egyházak felszámolása, a hitélet és vallásgyakorlás lehetőségének megszüntetése.

Az ÁBTL őrzésében lévő állambiztonsági iratokat, azok rendezésekor kialakított levéltári rendszer négy szekcióba sorolta. Az egyházakra vonatkozóan, a már említett társadalmi szerepüknel fogva, mindegyik szekcióban találhatóak olyan dokumentumok, amelyek velük kapcsolatos információkat tartalmaz, ezért tanulmányomban az ÁBTL fond- és állagjegyzékének alapján igyekszem bemutatni az itt őrzött iratanyagban található egyházakkal kapcsolatos, azokra vonatkozó iratokat.

Az első szekció

Az első szekcióba tartozó 545,55 ifm-nyi levéltári anyag az állambiztonsági (államvédelmi) szervek szervezetével, működésével kapcsolatos iratokat tartalmazza, amelynek több fondjában is található egyházakra vonatkozó iratanyag. Az első öt fond az Államrendőrség Vidéki Főkapitányság és a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának (PRO), a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának (ÁVO) és az Államvédelmi Hatóságának (AVH) iratait foglalja magában, amelyekben több helyen is fellelhetünk egyházi vonatkozású iratanyagokat. Ezek közül az 1.2. fondban, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának 1,56 ifm-nyi iratainak 5. dobozában található az a töredékes anyag, amely a vidéki rendőrkapitányságok által 1948-ban készített hangulatjelentéseket tartalmazza. Ezek majd mindegyikében olvasható, a 3. alosztály (vonalt) által adott, az egyházakra vonatkozó információ.² A dokumentumgyűjteményben a történelmi egyházak tevékenységéről, a különböző gyűléseken elhangzott felszólalásokról, esetenként miséken vagy búcsúban tartott szentbeszédekről, az egyházak belső életéről, az egyházi személyeket foglalkoztató kérdésekről kaphatunk képet az ÁVO szemüvegén keresztül. Sok jelentés foglalkozik Mindszenty személyével, letartóztatásáról keringő rémhírekkel,³ de találunk benne feljegyzéseket bérmálásokról, apácák és szerzetesek tevékenységéről, szoborszentelésről, püspöki körlevelekről, hitoktatói értekezletekről, egyházi énekkarok szervezéséről, egyházi iskolák államosításáról, valamint a Mária-év hitbuzgalmi rendezvényeiről. A katolikus egyház kívül rábukkanhatunk protestáns egyházakról szóló jelentésekre is, amelyek közül a református egyházzal készült a

¹ Köszönöm Czene-Polgár Viktóriának, Gyarmati Györgynek, Papp Istvánnak, Petrikné Vámos Idának és Tóth Eszternek a tanulmány készítésében nyújtott segítségüket.

² ÁBTL 1. 2. Politikai hangulatjelentések. 5. d. A téma feldolgozását ld.: GYARMATI, 1998, 95–111; GYARMATI, 2000, 117–121.

³ ÁBTL 1. 2. Politikai hangulatjelentések. 5. d. 781, 805, 891.

legtöbb. Olvashatunk a debreceni református kollégium támogatására indított gyűjtésről, a kisújszállási gyülekezet új református templomának felavató ünnepségéről.⁴

Az 1.6. fondban a Belügyminisztérium (BM) Politikai Nyomozó Főosztály (1957–1962) dokumentumai találhatók. Ezekben is számos, az egyházakra vonatkozó irat lelhető fel. Egy 1960-ban készített jelentés a katolikus egyház 1956-ot követő helyzetéről, és az egyházon belüli „reakciós erők” tevékenységéről ad képet.⁵ A forrás kiemeli, hogy a katolikus egyházon belül, melyek azok a gócpontok, amikkel szemben az állambiztonságnak fel kell lépnie. Így megemlíti a központi szemináriumból 1959-ben kizárt kispapokat, az illegális ifjúsági szervezeteket és a vezetésükben szerepet játszó jezsuita, cisztercita szerzetesrendet, valamint a regnumi papi közösséget. Egy másik dokumentum az 1960–1961 folyamán a belső elhárítás vonalán realizált ügyeket mutatja be.⁶ Ezek közül számos, az egyházakkal szembeni eljárást is dokumentál a jelentés, amelyben egyházi–ifjúsági szervezkedések, a Regnum Marianum illegális papi közösség, piarista és cisztercita szerzetesek ifjúsági csoportjainak vezetése, irányítása, a Központi Hittudományi Akadémiáról kizárt teológusok ügye, a Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete (KIOE), a Katolikus Leányok Országos Szövetsége és a Mária Légió egyházi szervezetének tevékenysége szerepel. A forrás ezen csoportokkal kapcsolatban általánosságban kiemeli, hogy célkitűzésük „rendszerünk megváltoztatása és a magántulajdon szentsége alapján egy keresztény nemzeti állam megteremtése”, amelynek „érdekében széles körű rendszerellenes illegális tevékenységet és ellenséges agitációt fejtek ki és szocialista építésünkkel szembeni ellenállásra buzdították a befolyásuk alá került fiatalokat.”⁷

Az 1.11. fondba tartoznak a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek 1962–1990 között keletkezett iratai. Ebben a fondban többek között az 1.11.1. állagba tartozó Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság (ÁBMHT) irataiban, az 1.11.4. állagba került III/I. Csoportfőnökség és jogelődjeinek dokumentumaiban, valamint az 1.11.6. állagba sorolt BM III/III. Csoportfőnökség és jogelődjeinek az ÁBTL őrzésében lévő iratanyagaiban találhatunk elsődlegesen az egyházakkal kapcsolatos információkat. A több mint 18 ifm-nyi ÁBMHT-iratok között találhatók miniszterhelyettesi (csoportfőnöki), felsőbb szintű vezetői értekezletekről készült jelentések, előterjesztések, emlékeztetők az üléseken elhangzottakról, amelyek nemcsak az egyházakkal kapcsolatos kutatásokhoz nyújtanak segítséget, hanem az állambiztonsági szervezet működésébe is bepillantást engednek.⁸ Egy 1977-ben keletkezett forrásban olvasható, hogy „az ellenséggel szemben vívott harcban az állambiztonsági szervek legfontosabb eszköze a hálózat.”⁹ A dokumentum mellékleteiből kiderül, hogy 1977. június 30-án a BM III. Főcsoportfőnökség (kivéve a III/I.) és a rendőrkapitányságok állambiztonsági szerveinél összesen 6244 hálózati személyt foglalkoztattak, akik közül 421 fő „dolgozott” az egyházi reakció elhárításának területén.¹⁰ Egy másik 1977-ben kelt jelentésben olvasható, hogy „az egyházi reakció az ellenséges tevékenység kifejtésének lehetősége szempontjából az elmúlt években döntően az egyházon belülre szorult. Elsősorban egyházi vonatkozásban képesek konkrét lehetőségeket keresni, illetve felhasználni reakciós

⁴ ÁBTL 1. 2. Politikai hangulatjelentések. 5. d. 891, 1192.

⁵ ÁBTL 1. 6. 65–2797/2/1960. 8. d. BM II/5. osztály, a belső reakciós erők helyzete.

⁶ ÁBTL 4. 1. A–3036. *Állambiztonsági értelmező kéziszótár*. Összeáll.: GERGELY ATTILA. Bp., 1980. 162.

⁷ ÁBTL 1. 6. 65–2060/14/1961. 10. d. Tájékoztató a belső elhárítás vonalain 1960-ban realizált jelentősebb ügyekről.

⁸ KRAHULCSÁN, 2004, 201–202.

⁹ ÁBTL 1. 11. 1. 45–161/3/77. 89. d. Jelentés a 005/1972. BM számú parancs és szabályzat végrehajtásáról, az állambiztonsági szervek hálózati munkájának helyzetéről. 89.

¹⁰ A legtöbb ügynököt az ifjúság védelem területén foglalkoztatták, szám szerint 485-öt. Uo. 2. számú melléklet.

törekvéseik érdekében. Ez arra készítette őket, hogy látszólag egyre inkább az egyház *belső ellenzékeként* lépjenek fel, és támadásukat elsősorban az egyházak lojális erőire, különösen az állammal politikai együttműködésre kész egyházvezetőkre összpontosítsák.”¹¹ A dokumentumban utalnak arra, hogy az ilyen típusú egyházi tevékenységet Bulányi György kereten kívüli¹² piarista szerzetes által vezetett és szervezett csoport képviseli, akik a „hivatalos egyházi vezetéstől teljesen független *katakomba egyház* szükségességét hangsúlyozzák, mint az egyház fennmaradásának egyetlen lehetőségét a szocializmus viszonyai között.”¹³ Az irat utal még a *Regnum Marianum* papi közösségnek a Bulányi-csoporthoz hasonló ellenzéki tevékenységére. A jelentés foglalkozik a református egyházi vezetést bírálókkal (Éliás József), valamint utal a kisegyházakon belüli szakadásokra: az adventista egyházban Egervári Oszkár, a pünkösdista egyházban Ungvári Sándor és Horváth Sándor, a metodista egyházban Iványi Tibor nevét emelik ki. De más, az egyházakhoz köthető ellenzéki csoportosulásokat is említ még a szöveg, akik „zavarják az egyházpolitikát, túllépnek az egyházak keretein, tendenciájukban a fennálló társadalmi renddel szembeni hatásokat erősítik.”

Az ÁBMHT megmaradt iratai között találhatók azok a dokumentumok, amelyek megmutatják, hogy a rendszerváltás előtti hónapokban mi volt az állambiztonság koncepciója az egyházakkal kapcsolatban. Egy 1988. március 7-ei parancsnoki értekezletről készült emlékeztetőben a BM III/III-1-a alosztály helyzetéről és feladatairól szóló beszámoló található.¹⁴ Ebben aggodalmukat fejezték ki az egyházak növekvő társadalmi szerepvállalása miatt, amely őket közelebb viheti az ellenzéki csoportokhoz. Az alosztály továbbra is operatív feldolgozás alatt tartotta a bulányista és a regnumos csoportok tevékenységét, mint a két legjelentősebb ügyet, valamint megoldandó problémaként vetette fel a katonai szolgálat megtagadásának kérdését.

A BM III/III. Csoportfőnökség munkatervében az 1989. esztendőre szóló feladatok között az egyházi kérdések közül hármát emelt ki fontosságuk miatt: *Varjak* fedőnéven a bulányista csoportok ellenőrzését, *Egyesülők* fedőnéven a regnumista csoport ellen végzett bizalmas nyomozás folytatását, valamint a hírszerzéssel és a kémelhárítással együttműködve a Vatikánról való információgyűjtést.¹⁵ A BM III/III-1. osztály 1989. június 13-án tartott osztályértekezletén Horváth József rendőr vezérőrnagy, a BM III/III. csoportfőnöke már az átmenet időszakára fogalmazta meg elképzeléseiket. Eszerint: „Az osztályértekezletet tehát arra kell felhasználni, hogy elindítsunk egy olyan gondolatsort... ,amelyből kiindulva át tudjuk hidalni a következő hetek, hónapok nehézségeit, másrészt el tudunk mozdulni annak az új profilnak, funkciónak- és feladatrendszernek az irányába... ,amely a következő évtizedekben képes modern felfogásban, a modern államok speciális szolgálataihoz hasonlóan önmagát legitimizálni, elfogadtatni a társadalomban, és ugyanakkor képes arra, hogy a nemzet biztonságát hatékonyan szolgálja, védelmezze.”¹⁶ Horváth a feladatokat is meghatározta:

¹¹ ÁBTL 1. 11. 1. 45–73/6/a/77. 89. d. Az imperialista hírszerző és propagandaszervek törekvései a belső „ellenzék” kialakítására, az elhárító munka tapasztalatai.

¹² A püspöki kar által a nyilvános működés jogától megfosztott egyházi személy.

¹³ ÁBTL 1. 11. 1. 45–73/6/a/77. 89. d. Az imperialista hírszerző és propagandaszervek törekvései a belső „ellenzék” kialakítására, az elhárító munka tapasztalatai.

¹⁴ ÁBMHT 1. 11. 1. 45–73/3–29/88. 30. d. Emlékeztető az 1988. március 7-i parancsnoki értekezletről.

¹⁵ ÁBTL 1. 11. 1. 45–73/3/4/89. 30. d. Munkaterv a csoportfőnökség 1989. évi főbb feladataira. A dokumentumban utalás található, hogy *Hinduk* fedőnéven bizalmas nyomozással ellenőrzés alatt tartják a Hare Krisna szektát és vezetőit.

¹⁶ ÁBTL 1. 11. 1. 45–73/3/43/89. 30.d. Emlékeztető a BM III/III-1 Osztály 1989. június 13-i osztályértekezletéről. Horváth az osztályértekezleten igyekezett megnyugtatót a változásokról tartó állomány tagjait: „Az alaphelyzet, amit látni kell az, hogy az osztály funkcióira, helyére más szerv nem pályázik és más szervvel nem is lehet helyettesíteni. Nem olyan, mint az ÁEH, hogy meg lehet szüntetni, helyette más szervet létre hozni, lehet más

további információszerzés arra vonatkozóan, hogy az egyházak milyen politikai irányba mozdulnak el, és ebben kiemelte a hálózati munka még fontosabbá tételét. Kijelentette: „a megnyert hálózati személyekkel olyanfajta emberi viszony kialakítására kell törekedni, amelyben világossá tesszük, hogy mi az egyházak életébe nem akarunk kívülről beavatkozni, hanem az egyházak vezetésénél szeretnénk olyan helyzetet elérni, hogy a kölcsönös érdekelt-ség és megbecsülés alapján összehangolt lépéseket tehessünk a békés átmenet biztosítása érdekében.”¹⁷ Mindez 1989 júniusában, alig több mint négy hónappal a köztársaság kikiáltá-sa előtt hangzott el.

Az 1.11.4. állagában található a BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által keletkez-tett 88,68 ífm-nyi dokumentum: osztályértekezletek, felsőszintű párthatározatokhoz kap-csolódó iratok, szervezési kérdések, feljegyzések, kimutatások, jelentések, öt éves munkater-vek, éves beszámolók.¹⁸ A hírszerzés minden, a magyar külpolitikát és gazdaságot meghatá-rozó kérdésben gyűjtött információt. A hangsúlyok azonban időszakonként változtak. Az ötvenes években még meghatározó volt a Jugoszlávia irányában történő adatgyűjtés, ami a hatvanas évekre már nem volt jellemző. A hírszerzés tevékenységének irányvonalai és mód-jai az éves, öt éves munkatervekben és munkabeszámolókból olvashatóak. Ezekből többek között az derül ki, hogy az 1970-es évek közepétől már az egyházi irányvonal elvesztette korábbi jelentőségét. Ezt bizonyítja az 1977 októberében Bogye János rendőr ezredes, fő-csoportfőnök-helyettes által a III/I. Csoportfőnökség 1972–1977. évi öt éves terv végrehaj-tásáról és az 1978–1982. évi öt éves tervjavaslatról készített jelentése. Ebben a maga idején *szigorúan titkos és különösen fontos* minősítéssel ellátott dokumentumból kiderül, hogy a Cso-portfőnökség munkájának fő iránya az USA, az NSZK, a NATO, az Európai Gazdasági Közösség, a Szocialista Internacionálé, az európai biztonsági helyzet figyelemmel kísérése és a kínai vezetés elleni hírszerzés kiépítése mellett a gazdasági információk (high-tech) meg-szerzése volt.¹⁹ Az állambiztonság figyelmét nem kerülhették el az egyházak sem: a magyar emigráns egyházi személyekről, intézményekről, a Vatikánról, a nemzetközi protestáns szer-vezetekről, a kisegyházak külföldi kapcsolatairól is gyűjtött információt a hírszerzés.²⁰ Egy 1969. január 13-án készült jelentésben az olvasható, hogy még 1968-ban a vatikáni irányvo-nal jelentősnek számított, aminek fontosságát mutatja, hogy az éves beszámolóban közvet-lenül az USA és az NSZK után következett.²¹

1977-re a hírszerzés egyházi vonalán egyre inkább a nemzetközi protestáns szervezetek tevékenységének felderítése került előtérbe.²² Egy 1977. évi jelentésből kiderül, hogy a pro-testáns hírszerzőhálózat útján szerzett információk egy része a szovjet állambiztonsági szer-vek asztalán landolt. A hírszerzés ún. aktív intézkedések²³ megtételével igyekezett az ország és a saját pozícióit erősíteni a nemzetközi életben. Az 1960-as években folytak a Magyar Népköztársaság és a Vatikán közötti tárgyalások a vitás kérdések rendezéséről, amelyekben a

profilat adni. Számunkra a speciális szolgálati jelleg meghatározó marad. Lehet az elnevezést, a felügyeletet változ-tatni, lehet és kell a stílust, a módszert, a fő irányokat újragondolni a munkában, de maga a szervezet és az itt meglévő értékes ember-anyag nem helyettesíthető semmi mással.”

¹⁷ ÁBTL 1. 11. 1. 45–73/3/43/89. 30. d. Emlékeztető a BM III/III–1 Osztály 1989. június 13-i osztályértekezleté-ről.

¹⁸ Az iratanyag jelenleg rendezés alatt áll.

¹⁹ ÁBTL 1. 11. 4. 67–122–17/1977 Öt éves tervek. Jelentés a hírszerzés 1973–1977. évben végzett munkájáról.

²⁰ ÁBTL 1. 11. 4. E–V/76. Vatikáni–magyar kapcsolatok; ÁBTL 1. 11. 4. E–I/3/76. Vatikán és a katolikus nem-zetközi szervezetek helyzete; ÁBTL 1. 11. 4. E–VI/78. Egyházak Világtanácsa; ÁBTL 1. 11. 4. E–VI/1979. Az Egyházak Világtanácsa és más fontosabb protestáns szervezetek.

²¹ ÁBTL 1. 11. 4. 67–58/69. Jelentés a BM III/I Csoportfőnökség 1968. évi tevékenységéről.

²² ÁBTL 1. 11. 4. 67–122–17/1977. Öt éves tervek. Jelentés a hírszerzés 1973–1977. évben végzett munkájáról.

²³ *Állambiztonsági értelmező szótár*. Összeáll.: GERGELY ATTILA. Bp., 1980. 11.

Szentszék külpolitikáját Agostino Casaroli és Luigi Bongianino vatikáni diplomaták irányították.²⁴ 1968-ban a *Vexér* fedőnevű akcióban sikerült a bizalmatlanabb Bongianinót háttérbe szorítani, hogy a „szocialista államokkal folytatandó tárgyalások hívének ismert Casaroli” irányvonala erősödhessen meg.²⁵

Az 1.11.6. állagába kerültek besorolásra a BM III/III. Csoportfőnökség és jogelődeinek iratai. A 9,69 ifm-t kitevő gyűjteményben parancsok, tájékoztatók, emlékeztetők, a szervezettel és működésével kapcsolatos iratok lelhetőek fel. Számos dokumentumban találkozhatunk a Csoportfőnökség egyházakra vonatkozó tevékenységével. Egy 1961-ben készített tájékoztatóban több, az 1960. esztendőben és 1961 elején történt egyházi–ifjúsági szervezkedés felszámolásáról kaphatunk képet. A forrásban megnevezik az ellenséges tevékenységet folytatott egyházi csoportokat, szervezeteket: Regnum Marianum, a piarista szerzetesek által folytatott Bulányi-féle ifjúsági közösségek, a Központi Hittudományi Akadémiáról eltávolított teológusok, a Mária Légió, valamint az Ikvay László vezette keresztény–ifjúsági mozgalom.²⁶ A forrás szerint ezen „szervezkedések” céljai a rendszerváltoztatás, a magántulajdon visszaállítása, a fiatalok vallásos nevelése és a lojális békepapság lejáratása voltak.

Egy másik, az 1964 és 1967 között vizsgált összeesküvésügyi ügyekről készült jelentés anyaga két jelentős egyházi szervezkedés ellen indított nyomozást említ meg: az egyik a Rózsa Elemér és Dombi József jezsuita szerzetesek vezetésével kezdeményezett keresztény szocialista társadalmi rend kialakítására történő kísérlet, a másik az Emódi László római katolikus lelkész irányította regnumos csoportok tevékenysége. Mindkettőt felszámolták, és a vezetőket többévi börtönbüntetésre ítélték.²⁷ Egy, az előbb említetthez hasonló, az 1966–1969 közötti bizalmas nyomozások során felderített ügyekben szerzett tapasztalatokat összegző jelentés megállapítja, hogy a vizsgált időszakban az együttműködés a központi és a megyei állambiztonsági szervek között leginkább az egyházi reakció elhárítási vonalán jött létre.²⁸ Az iratból az is kiderül, hogy a lezárt ügyeknek az elhárítási vonalak szerinti százalékos megoszlásában a legnagyobb részét 37,2%-kal a röpcédulázások képviselték, míg az egyházi reakció a volt uralkodó osztályok tagjai és az ifjúsági vonal után következve csak 16,3%-ot tett ki. Azonban a folyamatban lévő ügyekben az arány már változott. Bár még mindig a röpcédulázás maradt a figyelem középpontjában (39,5%), de ezt követően az egyházi reakció vonalán zajló ügyek aránya volt a legnagyobb (27%).²⁹

Az 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezleten Zalai Emil rendőr alezredes, a III/III–1. osztályvezető-helyettese az egyházak tevékenységének felderítésével kapcsolatos állambiztonsági munka változásáról beszélt. „Az egyházi reakció elleni harcban — az állam és egyházak között kialakult politikai együttműködés következtében — az adminisztratív módszerekkel szemben egyre inkább előtérbe kerültek a politikai megoldások. Ezekhez a követelményekhez kell igazítanunk az operatív munkánkat is” — mondta Zalai,

²⁴ CASAROLI, 2001, 123–171.

²⁵ ÁBTL 1. 11. 4. 67–58/69. Jelentés a BM III/I Csoportfőnökség 1968. évi tevékenységéről.

²⁶ ÁBTL 1. 11. 6. 65–2060/14/1961 8. d. Tájékoztató a belső elhárítás vonalain 1960-ban realizált jelentősebb ügyekről.

²⁷ ÁBTL 1. 11. 6. 34–398/68. 5. d. Jelentés az 1964. január 1-jétől 1967. december 31-ig terjedő időszakban vizsgált összeesküvésügyi ügyekről. A jezsuiták és a regnumosok perével kapcsolatban ld. BÁNKUTI, 2007; EMÓDI, 1989.

²⁸ ÁBTL 1. 11. 6. 11–2760/69. 5. d. Jelentés a bizalmas nyomozás és ellenőrzés tapasztalatairól, további feladatairól a belső reakció elleni harcban. 19. „Az ügyekben folyó munkát és a realizálást a központ rendszerint több megyei szervvel közös terv alapján irányítja. A vonalon minden jelentősebb intézkedést (beszervezést, 3/e alkalmazása, realizálás, stb.) csak a központ engedélyével hajtanak végre. Így lehetőség van az intézkedések során mind a politikai, mind a közös operatív érdekeket érvényre juttatni.”

²⁹ Uo. 5.

majd hozzátette: „Az ellenséges tendenciák, törekvések érvényre jutása gátolhatná az állam és egyház között kialakult politikai együttműködést. Ezért erőfeszítéseket kell tennünk a jelzett törekvések visszaszorítására, a reakciós elemek további elszigetelésére, a lojális személyek helyzetének erősítésére az ingadozók pozitív irányú befolyásolása érdekében.”³⁰ Az osztályvezető-helyettes továbbra is problémaként fogalmazta meg, hogy az egyházi személyek vallásos nevelésben részesítik az ifjúságot. Egy másik, 1970. június 27-én kelt, a feloszlatott szerzetesrendekkel foglalkozó jelentés szerint többségük „társadalmi rendszerünkbe beilleszkedett, vagy passzívvá vált”, és csak kisebb részük folytat ellenséges tevékenységet.³¹ A dokumentum kiemeli, hogy „döntően azokra az ügyekre fordítottuk a figyelmet és koncentráltuk az erőket, ahol illegális ifjúsági munkát végeznek, szerzetesi utánpótlás nevelésével foglalkoznak, vagy jelentősebb külföldi kapcsolatokkal rendelkeznek.”

1988-ban egyik legjelentősebb egyházi eseménye Szent István király halálának 950. évfordulójára a Magyar Katolikus Püspöki Kar által tervezett, az ország legfontosabb vallási központjait érintő ünnepségsorozat volt, amelynek részét képezte a Szent Jobb egyházi szertartásokkal egybekötött bemutatása a püspöki székhelyeken.³² Az iratanyagban ezen eseménysorozattal kapcsolatos állambiztonsági intézkedésekről készült feljegyzések mellett dokumentumokat találhatunk II. János Pál pápa 1988. évi ausztriai látogatásáról is.³³

Az állambiztonsági szervek munkájáról különböző statisztikák alapján adnak képet az 1.11.10. állagába sorolt Operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai. A 71,68 ifmnyi anyagban adatokat találhatunk az egyes osztályok operatív nyilvántartási helyzetéről, az általuk foglalkoztatott hálózatok számáról, összetételéről. Egy 1966. évi kimutatásból képet kaphatunk az 1956 előtt beszervezett, de még jelenleg is a BM III/III. Csoportfőnökség által foglalkoztatott hálózati személyek számáról, beszervezési alapjuk, évük szerinti megoszlásáról, foglalkoztatási vonalakra bontott összetételéről.³⁴ Az 1978. évi operatív nyilvántartás adatairól szóló összefoglaló jelentés leírja, hogy a BM III/III. Csoportfőnökség ebben az évben 38 főt személyi dossziében, 96 főt 19 csoportdossziében tartott bizalmas nyomozás alatt. Az elhárítási vonalak szerinti megoszlásban az 1. osztály négy személyi, 16 főre vonatkozóan egy csoportdossziét vezetett.³⁵ A BM III/III. Csoportfőnökségének 1985. évi összesített kimutatást és az adatok kiegészítését tartalmazó feljegyzéséből kiderül, hogy összesen 1799 főt tartottak operatív nyilvántartásban, egyházi vonalon újonnan egy bizalmas nyomozást indítottak *Mefiszto* fedőnéven, valamint most nyitottak ellenőrző dossziét *Varjak* és *Természetbarát* néven.³⁶ Az egyházi vonalon foglalkoztatott ügynökök számáról is képet kaphatunk a tizedik állagba tartozó iratok alapján. Az 1958. évi összesítés szerint a központi és a megyei állambiztonsági szervek által foglalkoztatott 13649 hálózati személyből 312 fő „dol-

³⁰ ÁBTL 1. 11. 6. 11–700/70. 5. d. Az MSZMP KB. 1969. november 26–28-i ülésén hozott, a BM. munkájával kapcsolatos határozat és az országos parancsnoki értekezlet direktívái alapján 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezlet anyaga.

³¹ ÁBTL 1. 11. 6. 11–3001/24/70. 5. d. Jelentés a feloszlatott szerzetesrendek illegális tevékenységéről.

³² ÁBTL 1. 11. 6. d. 9. tét. Szent Jobb országjárása 1988-ban.

³³ ÁBTL 1. 11. 6. d. 8. tét. II. János Pál pápa 1988. júniusi ausztriai látogatása.

³⁴ A forrásból kiderül, hogy összesen 25, még 1956 előtt beszervezett személyt foglalkoztattak egyházi vonalon, akik közül 24 férfi és 1 nő volt. ÁBTL 1. 11. 10. 394–36/66. 2. d. 4. dosszié. Kimutatás a BM III/III. Csoportfőnökség hálózatának számáról, összetételéről.

³⁵ ÁBTL 1. 11. 10. 11–10/780/1978. 2. d. 3. dosszié. Az operatív nyilvántartás 1978. évi adatairól összefoglaló jelentés. Ebben a forrásban található, hogy 1978-ban az 1–a alosztály *Varjak* fedőnéven bizalmas nyomozás alá vont egy országos kiterjedésű, illegális egyházi tevékenységet folytató, fiatalokat tömörítő egyházi csoportosulást.

³⁶ A *Mefiszto* fedőnevű személyi dossziét a BM III/III–1–c, a *Varjak* és a *Természetbarát* fedőnevű ellenőrző dossziét a BM III/III–1–a alosztály nyitotta, amelyek az ÁBTL őrzésében nem találhatók meg. ÁBTL 1. 11. 10. 11–6082/85. 2. d. 3. dosszié. Feljegyzés az 1985. évi statisztikai jelentéshez.

gozott” egyházi vonalon, közülük 294 volt egyházi személy.³⁷ Húsz évvel később, az 1978-ban készült statisztikából kiderül, hogy a III. Főcsoportfőnökség és a rendőrkapitányságok állambiztonsági szerveinél foglalkoztatott hálózati személyek száma (a hírszerzés által tartottak nélkül) 7458 fő, amelyből 435-en egyházi vonalon jelentettek.³⁸ Tíz évvel később, 1988-ban a BM országos hálózatának létszámáról készült statisztikai jelentésben már 504 főt foglalkoztattak egyházi vonalon a 8152 hálózati személyből.³⁹

Természetesen nemcsak a hálózatokról, hanem az operatív nyilvántartásban szereplő személyekkel, operatív feldolgozás alatt álló csoportokkal kapcsolatban is találunk statisztikákat ebben az állagban.

Az állambiztonsági szervek nemcsak egy konkrét ügy kapcsán kísérték megkülönböztetett figyelemben az állampolgárokat. Tőlük függött, hogy valaki külföldre utazhatott-e, az emigrációban élő személy hazalátogatási, adott esetben visszatelepülési kérelmét engedélyezték-e. Minden esetben megvizsgálták, hogy az adott személy jelent-e veszélyt a Magyar Népköztársaság rendjére. Ezen ügyek anyaga a BM Útlevel Osztály és jogutódjainak irataiban lelhető fel. Az 1.11.11. állagban található 1,32 ifm-t kitevő iratanyagban számos egyházi személy be- vagy kiutazási, visszatelepülési kérelme található.⁴⁰ Sok esetben operatív érdekel indokolták az útlevel kiadását,⁴¹ vagy más esetben „útlevelével történő ellátása egyházpolitikai és operatív érdekeket nem sért” megállapítással engedélyezték az útlevel iránti kérelmet.⁴² 1980-ban Tarnay Brunó bencés szerzetes hazatérési szándékát nem ellenezték az állambiztonsági szervek, mert „visszatelepülési kérelmének teljesítése pozitív hatással lehet a szerzetes környezetére is.”⁴³ Persze nem mindenki volt ilyen szerencsés. A Jehova tanúi szekta tagjai közül többen Nyugat-Európába kívántak utazni, hogy az ott 1978-ban megrendezendő nemzetközi kongresszusaikon részt vehessenek. Csongrádi Károly rendőr alezredes, a BM III/III-1-c alosztály vezetője szerint „a jehova szekta vezetőinek és tagjainak a kongresszusokon való részvétele nem kívánatos, mivel a hazai szektatevékenység erősödését vonja maga után.”⁴⁴

További egyházi személyekkel kapcsolatos iratokat találhatunk 1.11.13. állagban, amelybe a Külföldiek Ellenőrző Osztály (Országos Központi Hivatal) iratai (KEO/KH) kerültek. A 24,60 ifm-nyi levéltárba került dokumentum a Magyarországra látogatni szándékozó idegen állampolgárságú személyek ellenőrzéséről ad információkat. Asztalos János római katolikus plébános, aki az 1948. évi pócspetri ügy elsőrendű vádlottja volt, disszidált, ezért tiltó listára vették, és a BM 1988-ig nem támogatta a beutazását.⁴⁵

Természetesen nemcsak a BM állambiztonsági szerveinek iratai között, hanem a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági dokumentumai között is találhatunk az egyházakkal kapcsolatosan információkat. Ez a 26,4 ifm-nyi forráscsoport az ÁBTL levéltári rendszerében az 1.12. fondba lett besorolva. A Szolnok megyei Rendőr-főkapitányság III/III. osztályának 1979. március 1-jén az egyházakkal szembeni állambiztonsági tevékenység értékeléséről készített jelentése a megyében a római katolikus, a protestáns egyházak, a szerzetesren-

³⁷ ÁBTL 1. 11. 10. Összesített statisztikák 1958. Országos hálózati összesítők. 1958. 27. d.

³⁸ ÁBTL 1. 11. 10. Összesített statisztikák 1978–1981. 1978. I. félévi és 1978. éves összesített statisztikák. 35. d.

³⁹ ÁBTL 1. 11. 10. Hálózati (éves, féléves) összesített hálózati statisztikák 1988. Összesített statisztika 1988. 44. d.

⁴⁰ ÁBTL 1. 11. 11. 35072 2. d. Pfemeter Ferenc; ÁBTL 1. 11. 11. 63135 4. d. Dr. Albertini Péter.

⁴¹ ÁBTL 1. 11. 11. 400808 8. d. Ruttkay Levente; ÁBTL 1. 11. 11. 221107 6. d. Hölvényi György; ÁBTL 1. 11. 11. 140729 5. d. Dr. Medvigy Mihály.

⁴² ÁBTL 1. 11. 11. 66036 4. d. Fogolyán Miklós.

⁴³ ÁBTL 1. 11. 11. 6765 1. d. Tarnay Pál Brunó.

⁴⁴ ÁBTL 1. 11. 11. 507338 9. d. „Jehova tanúi”.

⁴⁵ ÁBTL 1. 11. 13. 0000–046–6–ATE. Asztalos János.

dek és a kisegyházak elleni elhárító munka eredményeit foglalta össze.⁴⁶ A dokumentum kiemeli, hogy a katolikus és protestáns egyházak papjai általában lojálisak a fennálló társadalmi rendhez, az ellenséges tevékenység elsősorban a fiatal lelkészek részéről volt tapasztalható. Problémaként jelöli meg a jelentés készítője, hogy a fiatalok összefogására, azok megnyerésére törekednek az „ellenséges” egyházi személyek.⁴⁷ A kisegyházakkal kapcsolatban egyedül a Jehova tanúi tagjairól állapítják meg, hogy igyekeztek lépéseket tenni a taglétszámuk növelése érdekében, két esetben jelentős csoportos összejövetelt tartottak. Egy 1986. július 9-i a Heves megyei Rendőr-főkapitányság III./III. osztálya által készített jelentése speciálisan csak a kisegyházakkal, felekezetekkel, szektákkal szembeni állambiztonsági munka tapasztalatait és további feladatait írja le.⁴⁸

A második szekció

A második szekció, amelybe a szervezeti egységekhez nem kapcsolódó, 729,71 ifm-t kitevő állambiztonsági iratok tartoznak, nyolc fondra tagolódik. A 2.1. fondban a volt Zárt irattár levéltári anyaga található.⁴⁹ A Zárt irattár 37,32 ifm-ében majd minden, az ÁBTL-ben őrzött irattípus fellelhető: internálási anyag, operatív és vizsgálati dossziék, szálas működési iratok. Az egyházak közül a zsidó felekezethez kötődő források találhatók a Zárt levéltár Egyedi-ügyek, Péter Gábor-ügy és az Egyéb-ügyek csoportjában. Ezek elsősorban a második világháború alatt és azt követően a zsidóság meghurcoltatásával, valamint illegális cionista szervezkedéssel vádolt személyek, szervezetek tevékenységével kapcsolatos dossziék.⁵⁰

Az állambiztonsági szervek a látókörükbe került személyekről nyilvántartási kartonokat állítottak ki, és attól függően, hogy róluk, vagy tőlük szereztek bizalmas információkat, kerültek a nyilvántartási rendszerükbe. A 2.2.1. állagba az operatív nyilvántartás 110,53 ifm-nyi, a 2.2.2. állagba a hálózati nyilvántartások 16,06 ifm-nyi iratanyaga került.⁵¹ A 2.2.1. állagban az 1967-től vezetett, az állambiztonsági szervek által egy adott személyről terhelő, kompromittáló adatok birtokában, vagy bizalmas nyomozás alá vont állampolgárokról kiállított operatív nyilvántartási karton található, amely lényegében egy kibővített névmutató kartonnak felel meg. A karton „A” oldalára, a személyi adatok mellé a terhelő adatok és azok a dossziészámok kerültek, amely(ek)ben az adott személy megtalálható. A „B” oldalon az esetleges további dossziészámokat és terhelő információkat sorolták fel. Ez a kartontípus a rajta lévő adatokkal jelentős segítséget nyújt az adott személyre vonatkozó ügyek felgöngyölítésében. Ikvay László római katolikus lelkész operatív kartonjáról leolvasható, hogy 1939-től a KIOE vezetője volt, 1953-ban, majd 1961-ben ismét elítélték, végül 1969-ben külföldre távozott.⁵² Az iraton megtalálhatóak azok a dossziészámok, amelyekben Ikvayra vonatkozó-

⁴⁶ ÁBTL 1. 12. 4. 215–106/1979. Megyei Rendőr-főkapitányságok ÁB szerveinek és jogelődeinek iratai, Szolnok megyei Rendőrkapitányság. 22. d.

⁴⁷ A jelentés kiemeli Domán Ferenc és Nagy István káplánoknak, és Németh Géza, egyházi működéstől eltiltott református lelkésznek a fiatalok összejövetelét szervező tevékenységét.

⁴⁸ ÁBTL 1. 12. 4. 45–49/13/1986. Megyei Rendőr-főkapitányságok ÁB szerveinek és jogelődeinek iratai, Heves megyei Rendőrkapitányság. 16. d.

⁴⁹ A Zárt irattárról részletesen ld. TÓTH, 2004. 236–243.

⁵⁰ ÁBTL 2. 1. zárt IV/56b. „Mizráchy”; ÁBTL 2. 1. IV/56. Groszberg Ervin; ÁBTL 2. 1. VII/14. Joint; ÁBTL VII/13/2 Jacobson; ÁBTL 2. 1. zárt IV/44–1 Zsidó Hitközség; ÁBTL 2. 1. zárt IV/15. Dr. Gálos Henrik.

⁵¹ A nyilvántartási rendszerben szereplő kartonok különböző típusainak leírását ld. PETRIKÉNY VAMOS, 1999. 42–49.

⁵² ÁBTL 2. 2. 1. Operatív nyilvántartási karton. Ikvay László.

an az állambiztonsági szervek szerint lényeges adatok találhatóak.⁵³ Külföldi személyekről is állítottak ki ilyen kartont. Giovanni Cheli katolikus papról, vatikáni diplomatáról is készült operatívkarton, amelyen terhelő adatként „államrendünkkel szemben álló egyházi személyek ellenséges befolyásolása” szerepel.⁵⁴ A forráson szereplő dosszié nyitószáma alapján kiderül,⁵⁵ hogy a Cheliről gyűjtött információkat a *Canale* fedőnéven, a Vatikán és a magyar katolikus egyház közötti kapcsolatok felderítésére nyitott objektum dossziéba helyezték el.⁵⁶

A 2.2.2. állagban találhatóak a hálózati nyilvántartásban szereplő kartonok. Ezek közül csak egy a hétköznapi használatban „ügynökkartonnak” nevezett irat, a 6-os karton,⁵⁷ amelyen a hálózati személy adatai mellett beszerzésének ideje, alapja, minősítése, foglalkoztatási vonala, fedőneve, dossziéjának élő és irattári száma, naplósza, a beszerzőjének neve, rendfokozata szerepel. Az állambiztonságnak az egyházi személyek közül is sikerült sokakat beszerveznie, így hálózati kartonjuk az ÁBTL-ben fellelhető.⁵⁸ A hírszerzés egy másik nyilvántartási rendszert használt, amelyben az 5-ös karton szolgált a hálózati személyek és azok kapcsolatainak, a különböző dossziékban szereplő személyek, külföldi operatív társadalmi kapcsolatok nyilvántartására.⁵⁹

A 2.5. fondba a személyes szabadságot korlátozó intézkedések 442,96 ifm-nyi iratai kerültek. Ez a fond a jogszolgáltatás hagyományos eljárási eszközein kívül alkalmazott eszközök, az internálás, kitiltás, kitelepítés, rendőrhatalósági felügyelet valamint közbiztonsági őrizet során keletkezett dokumentumokat tartalmazza.⁶⁰ Sok egyházi személy került internálótáborba, kitelepítésre vagy rendőrhatalósági felügyelet alá. Ennek egyik tragikus példája Meszlényi Zoltán segédpüspök sorsa. Meszlényt 1950. június 17-én az Esztergomi Főegyházmegye vezetőjének választották meg az állampárt által támogatott Beresztóczy Miklós békeppal szemben. A segédpüspököt valószínűleg az ÁVH emberei, 1950. június 29-én letartóztatási parancs, vádemelés nélkül elvitték, és a kistarcsai internálótáborban tartották fogva, ahol a kiállt szenvedések következtében 1951. március 4-én elhunyt.⁶¹ Az 1956. évi szabadságharc leverését követő megtorlásokban is alkalmazott eljárás volt az internálás intézménye, de ekkor már közbiztonsági őrizetnek hívták. A 2.5.7. állagban található közbiztonsági őrizettel kapcsolatos 44,87 ifm-t kitevő iratanyagban szintén találhatunk egyházi személyekre vonatkozó dokumentumokat. Barlay Ödön Szabolcs ciszterci szerzetest 1958. március 4-én tartóztatták le demokráciellenes ifjúsági szervezkedés és izgatás bűntettének

⁵³ Ezek közül csak néhányat sorolok fel: ÁBTL 3. 1. 5. O–11959/1 „Lombardisták”; ÁBTL 3. 1. 9. V–700/3. Mindszenty József; ÁBTL 3. 1. 9. V–140907. Bulányi György és társai; ÁBTL 3. 1. 9. V–146786. Havas Géza és társai.

⁵⁴ ÁBTL 2. 2. 1. Operatív nyilvántartási karton. Giovanni Cheli.

⁵⁵ A nyitószám (élőszám vagy eredeti jelzet) azt a számot jelöli, melyet a dosszié akkor kapott, amikor azt az állambiztonsági szervek megnyitották. Abban az esetben, ha a dosszié betelt, vagy a napi, operatív munkához már nem volt szükséges, akkor azt az irattárban helyezték el és ekkor kapta meg azt az irattári számot, melyen ma is az ÁBTL levéltári rendszerében megtalálható. Pl: *Magyar Római Katolikus Püspöki Kar* dossziésorozat nyitószáma: 10–10731/1950, irattári száma (levéltári jelzete): ÁBTL 3. 1. 5. O–13405/1–3b.

⁵⁶ ÁBTL 3. 1. 5. O–14963/1–10. „Canale”.

⁵⁷ A 6-os kartonon kívül a hálózati kartonok között a található: 6/a, 6/b, 6/c, 6/d, figyelő- és kategória (kód) karton. Ezek bővebb leírását ld. PETRIKNÉ VAMOS, 1999. 44–45.

⁵⁸ Természetesen mindez csak azokra a hálózati személyekre igaz, akiknek a kartonját nem semmisítették meg az állambiztonsági szervek, és 1997 után azokat átadták az ÁBTL-nek.

⁵⁹ Sajnos egy darab 5-ös kartonon kívül az ÁBTL nem kapott több ilyen dokumentumot az iratbeszállítások során a hírszerzés jogutód szervétől, az Információs Hivataltól. A kérdésről bővebben ld.: SZ. KOVÁCS, 2004. 190.

⁶⁰ Az ÁBTL-ben őrzött internálási iratokkal kapcsolatosan ld.: BANK, 2004. 107–130.

⁶¹ ÁBTL 2. 5. 1. Névmutató karton (Meszlényi Zoltán); ÁBTL 2. 5. 1. Internálási iratok. 434/24 (Meszlényi Zoltán). Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspököt 2009. július 3-án a Vatikánban vértanúságáért boldoggá avatták..

elkövetésének gyanúja miatt. A vizsgálati eljárás Barlay társadalomra való veszélyességét igazolta, ezért közbiztonsági őrizetbe helyezték 1960 márciusáig.⁶²

A 2.7. fondban a belügyi információs jelentések elnevezésű, három állagra tagolódó iratanyag található, amely a belügyi felső vezetés informálásán kívül a párt és az állam irányítói számára készült. Az állambiztonsági szervek által bel- és külföldön gyűjtött információk tömegéből kellett az említett felsővezetés részére válogatásokat, elemzéseket készíteni a III. Főcsoportfőnökségen belül különböző neven működött tájékoztatási rendszernek.⁶³ A 2.7.1. állag, az 1979. január 2. és 1990. január 12. között, a Napi Operatív Információs Jelentéseken (NOIJ) alapuló tájékoztatási rendszer által keletkeztetett iratokat foglalja magában.⁶⁴ A NOIJ kialakításának fő célja a BM vezetőségének rövid, naprakész, gyors tájékoztatása volt. A 7,86 ifm-t kitevő iratanyagban Magyarország és a szövetséges szocialista országok bel- és külpolitikai érdekeit, biztonságát veszélyeztető tervekről, eseményekről kaphatunk információkat. A jelentések elkészítésében a belügyminiszter-helyettes 22/1978. számú parancsa szerint különös figyelmet kellett fordítani többek között a „reakciós” egyházi személyek káros politikai akcióira, összefüggéseire vonatkozó információkra, valamint ezek előkészületeivel kapcsolatos adatokra.⁶⁵ Így információkat találhatunk a történelmi egyházak vezetőiről (Lékai László, Paskai László római katolikus érsekekről, Káldy Zoltán, Nagy Gyula evangélikus, Bartha Tibor, Tóth Károly református püspökökről stb.). Természetesen nemcsak az egyházi elit jelenik meg a jelentésekben, hanem minden, az állambiztonság szempontjából az egyházi elhárítás vonalán fontosnak és érdekesnek ítélt kérdés is. Jelentéseket olvashatunk bulányistákról,⁶⁶ a nagyvarosi katolikus ifjúsági találkozónak a regnumosok és fokolarinisták általi előkészületeiről,⁶⁷ a szakadár adventisták egyházi jellegű előadásainak kezdeményezéséről.⁶⁸

A 2.7.2. és 2.7.3. állagban összesen 9,6 ifm-t kitevő BM Tájékoztató Jelentések és a Szakelosztó iratanyaga kerültek besorolásra. Különböző szervezeti egységeken belül tájékoztatási alosztályok készítették ezeket a jelentéseket a párt és az állami vezetés számára.⁶⁹ A 2.7.2. állagban a 7,32 ifm-nyi BM Tájékoztató Jelentések találhatók. Ezekben az 1964 és 1990 között készített jelentésekben jórészt a hírszerzéstől származó, valamint közbiztonsági hírek szerepeltek. A BM Tájékoztató Jelentésekben elsősorban a hazai egyházak nemzetközi kapcsolatairól lehet adatokat találni. Egy 1964. május 11-i jelentés XXIII. János pápa halálát követően kibontakozó jobbratolódási folyamatról szól.⁷⁰ 1981. február 27-ei tájékoztató jelentésben Luigi Poggi érsek tervezett magyarországi útjáról kaphatunk információt, amelyből kiderül, hogy a vatikáni diplomata a hitoktatás helyzetével és a vallásgyakorlás szabadsá-

⁶² ÁBTL 2. 5. 7. 114–1277/1960 Dr. Barlay Ödön. Az iratanyag tartalmazza a nem irattározott vizsgálati dossziét is.

⁶³ Az információs jelentésekről részletesebben ld. MÜLLER, 2004. 147–163.

⁶⁴ A NOIJ-ról ld. MÜLLER, 1999. 251–254.

⁶⁵ ÁBTL 4. 2. 10–22/22/1978. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 22/1978. számú parancsa az állambiztonsági tájékoztató rendszer továbbfejlesztéséről. 1978. szeptember 21. 22/1978. számú belügyminiszter-helyettesi intézkedés (1978. 11. 02.).

⁶⁶ ÁBTL 2. 7. 1. „Varjak” fedőnéven összegyűjtött jelentéscsomó.

⁶⁷ ÁBTL 2. 7. 1. Heves–12/1/86. 1986. 05. 22.

⁶⁸ ÁBTL 2. 7. 1. Nógrád–7/86. 1986. 03. 14.

⁶⁹ 1962-től BM III/4. osztály; 1967-től BM Nemzetközi Kapcsolatok és Tájékoztató Osztálya; 1973-tól BM Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség — Tájékoztató (Önálló) Alosztály; 1975-től BM Információfeldolgozó Csoportfőnökség; 1977-től BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség; 1984-től BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség (AFTCS); 1987-től BM AFTCS Értékelő és Tájékoztató Osztály Tájékoztató Alosztály; 1988-tól BM AFTCS Információs Önálló Alosztály foglalkozott tájékoztató jelentések készítésével. A BM AFTCS Információs Önálló Alosztály 1989. november 30-án megszűnt.

⁷⁰ ÁBTL 2. 7. 2. 41–10/70/64. 1964. 05. 11.

gával kapcsolatos kérdéseket készül feltenni budapesti tárgyalásain.⁷¹ Természetesen a protestáns egyházak sem kerülhették el az állambiztonsági szervek figyelmét. Egy 1981. január 12-én készült jelentés a Lutheránus Világszövetség madridi találkozójáról szolgált adatokat.⁷²

A napi tájékoztató jelentések mellett készültek egy-egy munkaterülethez kapcsolódó ún. szakelosztós információs jelentések is, amelyekben mindig egy-egy konkrét témáról kaptak adatokat az illetékes vezetők. Ebben a 2,28 ifm-nyi iratanyagban, ami a 2.7.3. állagában kutathatók, többnyire külpolitikai, külgazdasági információk olvashatóak. Természetesen ebben az állagban is található jó néhány egyházi témájú jelentés. Így például a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1983. évi harmadik negyedéves üléséről készült állambiztonsági beszámoló.⁷³ Ebből kiderül, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1984. szeptember 25–26-án tartott ülésén megemlékeztek a Vatikán és a magyar állam között húsz évvel ezelőtt kötött megállapodásról, meghallgatták Cserháti József pécsi megyéspüspök beszámolóját Luigi Poggi érsek, vatikáni nuncius tervezett magyarországi látogatásával kapcsolatban, foglalkoztak a fiatal papság körében tapasztalható nem kívánatos jelenségek visszaszorításának lehetőségeivel, valamint egyéb, a nemzetközi kapcsolatokat érintő illetve belső szervezeti, gazdasági, szociális és liturgikus kérdésekről tárgyaltak. Több jelentés az ugyanebben az esztendőben Budapesten tartott Lutheránus Világszövetség világgyűléséről szolgált információkat.⁷⁴ A szintén 1984-ben, Bécsben tartott Jehova tanúi vallási szekta kongresszusáról is készült jelentés, amelyből tevékenységükkel kapcsolatban kiderül, hogy „szocialista társadalmat sértő kijelentések nem hangzottak el”, valamint „nagy hangsúlyt kapott a szekta egységének erősítése, a prédikáló, házaló tevékenység hatékonyabb, céltudatosabb megvalósítása.”⁷⁵

Az ÁBTL 2.8. fondba tartozó személyzeti, munkaügyi és pénzügyi iratok alapján az állambiztonsági szervek állományának tagjairól, képzettségükről, beosztásukról, végzett munkájuk minősítéseiről, előmenetelükről stb. kaphatunk képet. A 2.8. fond két állagra tagolódik: az elsőben a nyílt állományú alkalmazottak, a másodikban a „titkos” és „szigorúan titkos” állományú munkatársak iratai találhatóak. A 67,68 ifm-nyi 2.8.1. állagban négy sorozat lett kialakítva: személyi gyűjtők (fogyatéki anyagok), fegyelmi anyagok, állományparancsok, egészségügyi törzskönyvek és felülvizsgálati lapok. Ebben a forráscsoportban megtalálhatóak azon személyeknek az iratanyagai, akik közvetve vagy közvetlenül az egyházakkal szembeni elhárítás osztályain, alosztályain dolgoztak, akár a BM központi, akár a megyei szerveknél.⁷⁶ A 2.8.2. állagban találhatóak a BM III. Főcsoportfőnökség és a Csoportfőnökségek „titkos” és „szigorúan titkos” állományú munkatársainak iratai, amelyek közül a hírszerzés kötelekébe tartozó állambiztonsági tisztek 18 ifm-nyi dokumentumai a 2.8.2. állag első tételébe lettek besorolva. Az itt található személyi anyagok között számos, a Vatikánnal és más nemzetközi egyházi szervezettel, az egyházi emigrációval foglalkozó operatív tisztek iratai

⁷¹ ÁBTL 2. 7. 2. 67/9–1418/81. 1981. 02. 27.

⁷² ÁBTL 2. 7. 2. 67/9–116/81. 1981. 01. 12.

⁷³ ÁBTL 2. 7. 3. 6–7/641/83. 4. d. Jelentés a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1983. III. negyedévi üléséről.

⁷⁴ ÁBTL 2. 7. 3. 6–7/497/84 4. d. A Lutheránus Világszövetség budapesti világgyűlése; ÁBTL 2. 7. 3. 6–7/501/84. 4. d. A Lutheránus Világszövetség budapesti világgyűlése; ÁBTL 2. 7. 3. 6–7/574/84. 4. d. A Lutheránus Világszövetség budapesti világgyűlése.

⁷⁵ ÁBTL 2. 7. 3. 6–7/614/84. 4. d. Jelentés Jehova Tanúi bécsi kongresszusáról.

⁷⁶ Néhány közülük: ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi személyi gyűjtő 4454. Pék Márton; ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi személyi gyűjtő 12589. Győri Zoltán; ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi személyi gyűjtő 9929. Geréb Sándor; ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi személyi gyűjtő 6328. Zalai Emil; ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi személyi gyűjtő 8630. Tüzes János; ÁBTL 2. 8. 1. BM Jász-Nagykun-Szolnok megyei személyi gyűjtő 2106. Sollich Endre.

lelhetőek fel.⁷⁷ Sokuknak, mivel pályájukat nem a hírszerzésnél kezdték, a nyílt állományúaknál is megtalálható a személyi gyűjtőjük.⁷⁸

A harmadik szekció

Az ÁBTL dossziéinak majd kétharmada (hálózati, operatív és vizsgálati dosszié) a harmadik szekcióban található, amely két fondra tagolódik: az első a központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék, a második a III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék. A 3.1. fond kilenc állagának nagy többségében található egyházzal kapcsolatos dosszié. A 3.1.1. és a 3.1.2. állag az állambiztonsági munka legfontosabb eszközének, a hálózati személyeknek a beszerzési és munkadossziéit tartalmazza. A beszerzési dosszié a hálózati szereplőnek a személyi dossziéja, amelyben minden rá vonatkozó információ megtalálható. Ebben a 112,13 ifm-nyi iratanyagban sajnos a tényleges számukhoz képest nagyon kevés egyházi vonalon foglalkoztatott ügynöki beszerzési dosszié maradt fenn.⁷⁹ A hiány oka, hogy részben megsemmisítették, részben nem kerültek irrattározásra.

A 3.1.2. állagba tartozó 352,89 ifm-et kitevő munkadossziékon belül már jóval több, az egyházak belső életére, az egyházi személyek, csoportok tevékenységére vonatkozó jelentéseket tartalmazó iratanyag kutatható. A dossziékat csoportosíthatjuk a jelentést adók személye vagy a jelentés témaköre alapján. Minden egyházra (történelmi vagy kisegyházak egyaránt) igaz, hogy tagjai sorába az állambiztonság igyekezett elsősorban a kvalifikált, magas egyházi tisztséget betöltő személyeket beszervezni, hiszen a tőlük kapott információ és a rajtuk keresztül történő dezinformálás, befolyásolás és bomlasztás segítségével könnyebb volt az egyházakkal szembeni fellépés. Így számos leendő vagy épp hivatalban lévő püspök, szerzetesrendi előjáró, egyházi vezető jelentései olvashatóak.⁸⁰ Nagyon fontos volt az egyházi személyek képzésének ellenőrzése, kiválasztása, az egyházi iskolák felügyelete. Az operatív tiszteknek az egyházi tanintézmények oktatói, igazgatói, a teológiai akadémiák, szemináriumok tanárai közül is sikerült ügynököknek beszervezni.⁸¹ Természetesen nemcsak az egyházmegyék (katolikus) vagy egyházkerületek (protestáns) központjaiban igyekezett az állambiztonság ügynöki hálózatot kiépíteni. A hierarchia középső (esperesség) szintjén, sőt az egyszerű falusi plébános, lelkész, káplán beszerzésével is próbáltak információt szerezni

⁷⁷ ÁBTL 2. 8. 2. 1. Személyi gyűjtő 673. Kismartoni László; ÁBTL 2. 8. 2. 1. Személyi gyűjtő 1049. Kiss Oszkár; ÁBTL 2. 8. 2. 1. Személyi gyűjtő 1072. Földes György.

⁷⁸ ÁBTI. 2. 8. 1. BM Központi személyi gyűjtő 14977. Zsigmond (Zsiga) Ferenc; ÁBTL 2. 8. 2. 1. Személyi gyűjtő 553. Zsigmond (Zsiga) Ferenc; ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi személyi gyűjtő 14087. Kozdon János; ÁBTL 2. 8. 2. 1. Személyi gyűjtő 490. Kozdon János; ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi személyi gyűjtő 17378. Keszthelyi László; ÁBTL 2. 8. 2. 1. Személyi gyűjtő 53. Keszthelyi László.

⁷⁹ Az ÁBTL-ben őrzött B dossziék közül, a jelenlegi feldolgozottsági szinten 13 egyházi vonalon foglalkoztatott ügynöki dossziét ismerünk. Ezek közül a katolikus egyházra vonatkozóan 9 (például B-80964 „Kincses Zoltán”; B-92916 „Bükki László”), az evangélikus egyházra vonatkozóan 1 (B-92019 „Zuglói”), a református egyházra 2 (B-79146 „Fehérvári János”; B-94287 „Xavér”) és a Jehova Tanúi szektára vonatkozóan 1 (B-91762 „Gombás Ibolya”) dosszié található.

⁸⁰ ÁBTL 3. 1. 2. M-33307. „Kormányos István”; ÁBTL 3. 1. 2. M-32404. „Szamosi László”; ÁBTL 3. 1. 2. M-29608. „Szatmári”; ÁBTL 3. 1. 2. M-40009. „Tömör János”; ÁBTL 3. 1. 2. M-37304. „Mátrai”; ÁBTL 3. 1. 2. M-35493. „Körmöczy”.

⁸¹ ÁBTL 3. 1. 2. M-37075. „Tanár”; ÁBTL 3. 1. 2. M-30613. „Kis János”; ÁBTL 3. 1. 2. M-36924. „Marosi Zoltán”; ÁBTL 3. 1. 2. M-32399. „Pozsonyi”; ÁBTL 3. 1. 2. M-42184. „Kovács György”; ÁBTL 3. 1. 2. M-41622. „Rajnai”; ÁBTL 3. 1. 2. M-39556. „Debreceni”.

az adott helyi települések, egyházi közösségek életéről.⁸² Az állambiztonsági tisztek naprakész információt kaphattak az ügynöki jelentéseken keresztül a kisközösségek, az ifjúsági csoportok életéről is.⁸³ Mivel kiemelten fontos kérdés volt a szerzetesrendek ellenőrzése, így majd mindegyikbe sikerült ügynököt beépíteni, akik jelentéseikkel a legálisan és illegálisan működő rendek tevékenységéről tájékoztatták az állambiztonságot.⁸⁴ Az állambiztonság a zsidó felekezet és a kisegyházak tagjai között is hajtott végre beszervezéseket. Ezek az ügynökök az adott egyházi közösség életéről adtak információkat, vagy a velük kapcsolatban álló operatív tiszti utasításai alapján akár bomlaszthatták is csoportjukat.⁸⁵ Az ügynökként működő egyházi személy önmagát dekonspirálhatta, vagy akár meg is tagadhatta a jelentésírást, amellyel kockáztatta az esetleges retorziót, de kiszabadult a hálózat fogságából.⁸⁶

A 3.1.5. állagba a bizalmas nyomozások különböző fajtájú, de az irattározás után egységesen „O” jellel ellátott operatív dossziék tartoznak. A 479,97 ifm-nyi iratanyag között a nyitás alapján találhatunk személyi, csoport, körözési, rendkívüli események vagy objektum(vonal)–dossziékat. Az ÁBTL-ben őrzött egyházi személyekre nyitott személyi dossziék nagy többségét az önálló ÁVH létrejöttét követően, 1950 és 1953 között fektették fel. A célszemélyre vonatkozó adatgyűjtést általában már korábban megkezdték, és az így fölhalmozódott iratokat helyezték a megnyitott személyi dossziéba. A bizalmas nyomozás alatt álló személyre nyitott dosszié a nyitásról szóló határozatot, környezettanulmányt, kapcsolatrendszerének névsorát, ügynöki jelentéseket, szoba- vagy telefonlehallgatásról készült feljegyzéseket, levéllenőrzés eredményeit tartalmazza. Lényegében majd minden fontosabb egyházi vezetőnek fellelhető a személyi dossziéja. Megtaláljuk a történelmi egyházak püspökei közül a római katolikus Badalik Bertalan,⁸⁷ Hamvas Endre,⁸⁸ Szabó Imre,⁸⁹ Kovács Sándor,⁹⁰ Endrey Mihály,⁹¹ Kisberk Imre,⁹² az evangélikus Turóczy Zoltán,⁹³ a református Ravasz László,⁹⁴ Győri Elemér,⁹⁵ Bereczky Albert,⁹⁶ az unitárius püspöki helynök Csiki Gábor,⁹⁷ a kisegyházak vezetői közül a metodista Szécsey János,⁹⁸ valamint a magyarországi

ÁBTL 3. 1. 2. M–41091. „Endre”; ÁBTL 3. 1. 2. M–37606. „Szigeti”; ÁBTL 3. 1. 2. M–32400. „Papp István”; ÁBTL 3. 1. 2. M–29607. „Sándor István”; ÁBTL 3. 1. 2. M–37277. „Viktor János”; ÁBTL 3. 1. 2. M–39061. „Fülöp István”; ÁBTL 3. 1. 2. M–14853. „Liptai Károly”.

⁸³ ÁBTL 3. 1. 2. M–41393. „Zoltán”; ÁBTL 3. 1. 2. M–42061. „Nagy Márton”; ÁBTL 3. 1. 2. M–22846. „Marika”; ÁBTL 3. 1. 2. M–24443. „Pázmándy”; ÁBTL 3. 1. 2. M–25317. „Váradi István”.

⁸⁴ ÁBTL 3. 1. 2. M–28353. „Barta Mihály”; ÁBTL 3. 1. 2. M–31055. „Sándor József”; ÁBTL 3. 1. 2. M–34203. „Ráckevei”; ÁBTL 3. 1. 2. M–41644. „Barát”; ÁBTL 3. 1. 2. M–20767. „Miskolci Katalin”.

⁸⁵ ÁBTL 3. 1. 2. M–37477/alap, 1–4 „Fecske Pál”; ÁBTL 3. 1. 2. M–37478/alap, 1–2 „Xavér”; ÁBTL 3. 1. 2. M–40918. „Szaniszló Pál”; ÁBTL 3. 1. 2. M–39061. „Fülöp István”; ÁBTL 3. 1. 2. M–29597. „Szebeni Géza”; ÁBTL 3. 1. 2. M–40413. „Béla István”; ÁBTL 3. 1. 2. M–13389. „Harcos József”; ÁBTL 3. 1. 2. M–35017. „Tiszai Tihamér”; ÁBTL 3. 1. 2. M–27389. „Kertész József”; ÁBTL 3. 1. 2. M–35899. „Sándor László”; ÁBTL 3. 1. 2. M–39138. „Békési Ferenc”; ÁBTL 3. 1. 2. M–39994. „Dobozi”.

⁸⁶ ÁBTL 3. 1. 2. M–31386. „Richárd Tamás”.

⁸⁷ ÁBTL 3. 1. 5. O–12547/1–7. Badalik Bertalan.

⁸⁸ ÁBTL 3. 1. 5. O–12817/alap, 1–13. Dr. Hamvas Endre.

⁸⁹ ÁBTL 3. 1. 5. O–12347/1–2. Szabó Imre.

⁹⁰ ÁBTL 3. 1. 5. O–14759/1–11. Kovács Sándor.

⁹¹ ÁBTL 3. 1. 5. O–12302/1–6. Endrey Mihály.

⁹² ÁBTL 3. 1. 5. O–13581/1–3. Kisberk Imre; a dossziésorozat folytatását „Áruló” fedőnéven találjuk: ÁBTL 3. 1. 5. O–13581/4–5 „Áruló”.

⁹³ ÁBTL 3. 1. 5. O–9041. Turóczy Zoltán.

⁹⁴ ÁBTL 3. 1. 5. O–9150/alap, 1–2. Ravasz László.

⁹⁵ ÁBTL 3. 1. 5. O–9152. Győri Elemér.

⁹⁶ ÁBTL 3. 1. 5. O–9047/alap, 1. Bereczky Albert.

⁹⁷ ÁBTL 3. 1. 5. O–9391/alap, 1. Csiki Gábor.

⁹⁸ ÁBTL 3. 1. 5. O–9045. Szécsey János.

Üdvhadsereg vezetője, Papp Kálmán⁹⁹ személyi dossziéit. A vezetők mellett, ha valamilyen fontos ok indokolta, az alacsonyabb beosztású egyházi személyekre (esperes, plébános, lelkész) is nyitottak személyi dossziét.¹⁰⁰ Az 1950 és 1953 között egyházi vezetőkre nyitott személyi dossziékat általában még az 1956. évi forradalom kitörése előtt „a nevezettre vonatkozó terhelő vagy kompromittáló adatot nem tartalmaz” megállapítással lezárták, de ha az állambiztonsági szervek úgy ítélték meg, hogy fontos az adott személy tevékenységének nyomon követése, folytatták az információgyűjtést annak haláláig.¹⁰¹ Több személyi dosszié címében nem a kérdéses személy valódi, hanem az állambiztonság által adott fedőnév szerepel.¹⁰²

Amennyiben egy úgynben történő bizalmas nyomozás során több ellenséges tevékenységgel gyanúsítható személy került az állambiztonság érdeklődési körébe, úgy róluk csoportdossziét nyitottak. Az 1950-tól vezetett csoportdossziékban a nyitóhatározat, a csoport tagjairól, tevékenységéről készített összefoglalók, hálózati jelentések, szoba- és telefonlehallgatások, külső megfigyelések leírásai, levéllelőrzések eredményei és a végén egy összefoglaló jelentést követően a bizalmas nyomozást és a dossziét lezáró határozat található. Az egyik legkorábbi egyházi vonatkozású csoportdosszié, a Regnum Marianum papi közösség feloszlata utáni illegális működésének felderítéséről szóló 1952. február 15-én nyitott négykötetes dossziésorozat.¹⁰³ További csoportdossziékat találunk *Lombardisták* fedőnéven a Bulányi György által szervezett illegális egyházi csoportok munkájáról,¹⁰⁴ *Elítéltek* fedőnéven a Szegedi Hittudományi Főiskolán 1965-ben katolikus papok által létrehozott *Benzolgyűrű* elnevezésű illegális csoport tevékenységéről,¹⁰⁵ és *Ellenállók* fedőnéven a Regnum Marianum közösség (Hagemann Frigyes és társai) egyházi tevékenységéről.¹⁰⁶ Egyik legkiterjedtebb, világi papok és szerzetesek által irányított, ifjúsági csoportok ellen indított, klerikális államellenes szervezkedéssel indokolt bizalmas nyomozás volt a *Fekete Hollók* fedőnéven irattározott csoportdosszié-sorozat.¹⁰⁷ A nyomozás nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is felderítette ezen csoportok működését.¹⁰⁸ A protestáns egyházra vonatkozóan is található csoportdosszié az ÁBTB-ben. Az állambiztonság csoportdossziét nyitott *Táborozók* fedőnéven 1964-ben a Keresztény Ifjúsági Egyesülethez (KIE) tartozó személyek által indított mozgalom tevékenységének felderítésére.¹⁰⁹ Protestáns személyek által, nyugatról behozott vallásos tárgyú iratok fordításával és terjesztésével foglalkozó személyek elleni operatív

⁹⁹ ÁBTL 3. 1. 5. O–8980. Papp Kálmán.

¹⁰⁰ ÁBT. L. 3. 1. 5. O-11969. Vajk Gyula; ÁBT. L. 3. 1. 5. O-11788. Dr. Körmendi József; ÁBT. L. 3. 1. 5. O-11462. Regőczi István; ÁBT. L. 3. 1. 5. O-12224. dr. Erdős Mátyás; ÁBT. L. 3. 1. 5. O-13513. Szabó Vilmos; ÁBT. L. 3. 1. 5. O-12831. Tanczos Dezső Kálmán; ÁBT. L. 3. 1. 5. O-10135/alap, a (összesen két kötet) Nagy Gyula; A zsidó felekezet vezetői közül többeknek is megtalálható személyi dossziéja az ÁBT. L.-ben, de ezeket nem az operatív dossziék között irattározták. Például Stöckler Lajosnak, a budapesti Izraelita Hitközség elnökének iratanyaga: ÁBT. L. 2.1. IV/44/1-2. Zsidó Hitközség.

¹⁰¹ ÁBTL 3. 1. 5. O-12547/7. Badalik Bertalan. 240.

¹⁰² ÁBTL 3. 1. 5. O-15956. „Claudius”; ÁBTL 3. 1. 5. O-13217. „Filozófus”; ÁBTL 3. 1. 5. O-12894/alap, 1-2. „Ferenc barát”; ÁBTL 3. 1. 5. O-18669. „Titusz”; ÁBTL 3. 1. 5. O-16584. „Balatoni”.

¹⁰³ ÁBTL 3. 1. 5. O-11516/1-2a. Regnum.

¹⁰⁴ ÁBTL 3. 1. 5. O-11959/alap, 1-17. „Lombardisták”.

¹⁰⁵ ÁBTL 3. 1. 5. O-15293. „Elitek”.

¹⁰⁶ ÁBTL 3. 1. 5. O-14846/1-4. „Ellenállók”.

¹⁰⁷ ÁBTI. 3. 1. 5. O-11802/1-29. „Fekete Hollók”.

¹⁰⁸ ÁBTL 3. 1. 5. O–11623/1–2. „Fekete Hollók”; ÁBTL 3. 1. 5. O–12464/1–2. „Megyei Fekete Hollók”; ÁBTL 3. 1. 5. O–12033. „Fekete Hollók”; ÁBTL 3. 1. 5. O–12147/alap, 1–18. „Fekete Hollók”.

¹⁰⁹ ÁBTL 3. 1. 5. O-13142/1-3. „Táborozók”.

feldolgozó munkára 1961-ben nyitottak *Hitvallók* fedőnéven csoportdossziét.¹¹⁰ Az illegális cionista csoportok működéséről is gyűjtött információt az egyházakkal szembeni elhárítás.¹¹¹

Az állambiztonság által különleges figyelmet érdemlő intézményekre, amelyeket elsődlegesen ügynöki hálózattal próbáltak ellenőrizni, objektumdossziét nyitottak. Ezekben az adott objektumban folyó (esetleges) ellenséges tevékenység elhárításával kapcsolatban keletkezett iratokat gyűjtötték. Objektumdossziét nyitottak az egyházakra,¹¹² valamint az egyház-kormányzati egységekre vonatkozóan,¹¹³ különböző egyházi intézmények működésének, hazai és külföldi szervezetek, vallási közösségek tevékenységének felderítésére, ellenőrzésére, terhelő adatok gyűjtésére.¹¹⁴ Különösen értékes forrás a Vatikán és a Magyar Katolikus Egyház közötti kapcsolatok felderítésére, a II. Vatikáni Zsinattal kapcsolatban szerzett információk gyűjtésére nyitott objektumdosszié-sorozat, amely a belső elhárítás és a hírszerzés által készített feljegyzéseket, ügynöki jelentéseket és egyéb dokumentációkat tartalmaz.¹¹⁵ Sok olyan személyi, csoport- vagy objektumdossziéről tudunk, amelyek nem maradtak fenn (megsemmisítették, nem irattározták, beolvastották más dossziéba). Objektumdossziét nyitottak többek között a Katolikus Papok Békebizottságának,¹¹⁶ a Központi Szemináriumnak,¹¹⁷ a Hejcei Papi Otthonnak,¹¹⁸ a Székesfehérvári püspökségnek,¹¹⁹ és az Actio Catholica Országos Központjának.¹²⁰ Pétery József váci és Shvoy Lajos székesfehérvári püspök személyi dossziéja létezésére is utalnak nyomok.¹²¹ A források alapján kitűnik, hogy az állambiztonsági tisztek dossziét nyitottak *Várományosok* fedőnéven a lehetséges katolikus püspökökről,¹²² továbbá *Bencés várományosok* fedőnéven a bencés renden belüli kinevezésekről.¹²³ Fontos forrás lenne az 1945 és 1958 közötti időszakra vonatkozó Római Katolikus Püspöki Kar címet viselő négy dossziéből álló sorozat folytatása, amelynek létre szintén lehet találni utalást 1972-ből.¹²⁴

A 3.1.8. állagban a régi irattári számon (archív számon) kezelt operatív dossziék (Sz-, Cs-dosszié) találhatóak, amelyeket bár az operatív irattárba helyeztek el, mégsem kaptak „O”

¹¹⁰ ÁBTL 3. 1. 5. O–12049/alap, 1–10. „Hitvallók”.

¹¹¹ ÁBTL 3. 1. 5. O–13616. „Exodus”; ÁBTL 3. 1. 5. O–13772/1–3. „Salom”.

¹¹² ÁBTL 3. 1. 5. O–13405/1–3b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar; ÁBTL 3. 1. 5. O–11543. Görögkeleti Egyház.

¹¹³ ÁBTL 3. 1. 5. O–18635/1–2. „Váci püspökségen lévő reakció”; ÁBTL 3. 1. 5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye; ÁBTL 3. 1. 5. O–13599/1–2. Evangélikus egyházi reakció; ÁBTL 3. 1. 5. O–14917. „Protestáns egyházak”; ÁBTL 3. 1. 5. O–13586/1–8. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása.

¹¹⁴ ÁBTL 3. 1. 5. O–9215. Ökumenikus Bizottság Újjáépítési Osztálya; ÁBTL 3. 1. 5. O–20023. Budapesti Evangélikus Teológia területén jelentkező ellenséges tevékenység felderítése; ÁBTL 3. 1. 5. O–14916. Vallási szekták; ÁBTL 3. 1. 5. O–13603/alap, 1. Külföldi protestáns szervezetek leplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése; ÁBTL 3. 1. 5. O–13652/1a–2b. Keresztény Békekonferencia; ÁBTL 3. 1. 5. O–11515. Heves megye területén lévő zsidó egyházak és cionisták; ÁBTL 3. 1. 5. O–15762. Egyéb kapitalista országokban működő cionista szervezetek.

¹¹⁵ ÁBTL 3. 1. 5. O–14963/1–10. „Canale”.

¹¹⁶ ÁBTL 3. 1. 5. O–13581/1. Kisberk Imre 15.

¹¹⁷ ÁBTL 3. 1. 5. O–12347/2. Szabó Imre 145; ÁBTL 3. 1. 5. O–10272. Dr. Marcell Mihály. 164.

¹¹⁸ ÁBTL 3. 1. 5. O–12547/6. Badalik Bertalan. 81–83.

¹¹⁹ ÁBTL 3. 1. 5. O–13581/1. Kisberk Imre. 26.

¹²⁰ ÁBTL 3. 1. 5. O–12302/1. Endrey Mihály. 92.

¹²¹ Pétery József személyi dossziéjára utaló nyom: ÁBTL 3. 1. 9. V–238. Dr. Széll Kálmán és társai. Pétery József volt váci püspök anyaga. Shvoy Lajosra vonatkozó személyi dosszié létezésére utalás: ÁBTL 3. 1. 5. O–13581/1. Kisberk Imre. 127.

¹²² ÁBTL 3. 1. 2. M–37075. „Tanár”. 178.

¹²³ Uo. 180.

¹²⁴ Uo. 181.

jelzetet, hanem megmaradt az eredeti jelzetük. A rendkívül kevés iratanyagban az egyházi kutatók számára egy igen értékes forrás lelhető, azonban csak mikrofilmen. A tizenkilenc darab mikrofilmen Mindszenty József személyi dossziéja olvasható, amelyet 1947. június 10-én nyitottak a vele szemben folytatott bizalmas nyomozás során.¹²⁵ A sorozatban 1945 januárjától találhatók dokumentumok, amelyek között hálózati jelentések, levéllelőnézők, telefonlehallgatások, újságcikkek olvashatók. Nagyon érdekesek a Mindszenty letartóztatása előtti napokról az esztergomi prímási palotából kapott ügynöki jelentések, valamint a tárgyalással és az ítélettel kapcsolatos több egyházi személyeknek a véleményét rögzítő feljegyzések.¹²⁶

Ha a bizalmas nyomozás során az adott személyt vagy a csoport tagjait a terhelő adatok birtokában letartóztatták, akkor a letartóztatással és a vizsgálattal kapcsolatos dokumentumokat a vizsgálati dossziékban helyezték el. Az ÁBTL levéltári rendszerében a 3.1.9. állagában található az 1226,67 ifm-t kitevő vizsgálati dossziék a magyarországi egyházak történetének egyik legfontosabb és legértékesebb forrásai. Az egyházak megsemmisítésére törekvő Rákosi-korszak nagy pereinek vizsgálati anyagai (Mindszenty-ügy,¹²⁷ Grösz-per,¹²⁸ a KIE vezetői ellen indított per¹²⁹) mellett találhatóak az ÁBTL-ben a katolikus és a protestáns egyház, valamint a kisegyházak papjaival, lelkészeivel, tagjaival szemben indított vizsgálati eljárások dokumentumait tartalmazó dossziék.¹³⁰ A legnagyobb ellenfele a pártállamnak a katolikus egyház volt, amelynek papjaival és szerzeteseivel szembeni eljárások iratai az egyházakkal kapcsolatos vizsgálati dossziék legnagyobb részét teszik ki. Megtalálhatóak az iratok között a különböző szerzetes- és apácarendekre,¹³¹ egyházi oktatásban tevékenykedő papokra vonatkozó vizsgálati anyagok¹³² mellett azoknak a dossziéi is, akiket az egyházi szolgálatuk alatt a fennálló rendszert kritizáló megnyilatkozásaik, valamint az „államrend megdöntésére irányuló szervezkedés” miatt vontak eljárás alá.¹³³ A katolikus egyház megtörésére irányuló koncepciók perekben a klérus három tagját, Kiss Szaléz ferences,¹³⁴ Vezér Ferenc pálos,¹³⁵ és Sándor István szalézi szerzetest¹³⁶ halálos ítélettel sújtották.

Az 1956. évi forradalom és szabadságharc előkészítésében és eseményeiben az egyházak — Mindszenty József bíboros rövid szereplését és néhány egyházi személy munkás- és

¹²⁵ ÁBTL 3. 1. 8. Sz-222/alap, 2–18. Mindszenty ügy.

¹²⁶ A dosszié zárására 1951. június 18-án tettek javaslatot.

¹²⁷ ÁBTL 3. 1. 9. V-700/alap, 1–60. Mindszenty József; Az eredeti dossziék az Esztergomi Prímási Levéltárban találhatóak, az ÁBTL őrzésében a másolati dossziék vannak.

¹²⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-105752/1–14a. Grösz József és társai.

¹²⁹ Az 1951. évi első KIE pernek, melyben az eljárás egy időben indult a Grösz-perrel, református egyházi irányítású összeesküvés volt a koncepciója. A Pógyor István református lelkész által vezetett szervezkedés szálai az ÁVH kihallgató tiszteinek „segítségével” Ravasz László püspökig vezettek el. A Mindszenty-hez vagy a Gröszhez hasonló nagy per azonban nem lett belőle. ÁBTL 3. 1. 9. V-73196/alap, 1–2. Végh Ferenc és tsai;

¹³⁰ ÁBTL 3. 1. 9. V-51023. Asztalos János és társai; ÁBTL 3. 1. 9. V-60607. Keken András és tsa; ÁBTL 3. 1. 9. V-142393. Sággy Jenő; ÁBTL 3. 1. 9. V-82894. Papp Béla; ÁBTL 3. 1. 9. V-139674/alap, 1–4. Hubicsák Zoltán.

¹³¹ ÁBTL 3. 1. 9. V-46886/alap, 1–2. P. Kriszten Ferenc Rafael; ÁBTL 3. 1. 9. V-81347/alap, 1–3. Csávosi B. Elemér; ÁBTL 3. 1. 9. V-129284/1–5. Tamás János és tsai; ÁBTL 3. 1. 9. V-105751/alap, 1–8. P. Csellár István Jenő és tsai; ÁBTL 3. 1. 9. V-050. Cser Mária Margit államhatalom elleni izgatás; ÁBTL 3. 1. 9. V-154526/1–2. Szappanos Ilona; ÁBTL 3. 1. 9. V-271. Varga Viktória és Papp Mária engedély nélkül elhagyta lakhelyét; ÁBTL 3. 1. 9. V-472. Dr. Jókay Katalin.

¹³² ÁBTL 3. 1. 9. V-14335. Szörényi Andor; ÁBTL 3. 1. 9. V-82902. Major Kálmán, dr. és tsa;

¹³³ ÁBTL 3. 1. 9. V-85134. Pataki Gábor; ÁBTL 3. 1. 9. V-71211. Koppányi Jenő; ÁBTL 3. 1. 9. V-36019. Solymos László; ÁBTL 3. 1. 9. V-19698. Márk Lajos.

¹³⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-113398/1–1a Páter Kiss Szaléz.

¹³⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/1–8 Vezér Ferenc és tsai.

¹³⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-103455/alap, 1–4. Zana Albert és tsai.

nemzeti tanács tagságát leszámítva — nem vettek részt.¹³⁷ Azonban azoknak, akikről mégis bebizonyosodott, hogy az 1956. évi szabadságharcban szerepet vállaltak, szigorú megtorlásban volt részük.¹³⁸

A BM II/5. osztály 1958. január 8-ai keltezéssel huszonnégy oldalas értékelő jelentést készített az egyházak 1956–1957. évi tevékenységéről. A dokumentum megállapítja, hogy mind a katolikus, mind a protestáns egyházak „hivatkozva a múlt *hibáinak* felszámolására, felismerve az ellenforradalom után kialakult helyzetet, a legális kereteken belül is (az állam és az egyház között létrejött egyezményben biztosított jogokra hivatkozva) mindent megtesz a már visszaszerzett pozíciójának biztosítására, valamint további pozíciók szerzésére.”¹³⁹ A forrásban található megállapítások jól mutatják a pártállam régi–új vezetésének az egyházakkal szemben változatlan politikáját. Az egyházak részéről ellenséges tevékenységként a konszolidáció akadályozását, a nemzetközi egyházi szervezetekkel való legális és illegális kapcsolattartást és az ifjúság vallásos szellemben történő nevelését emelték ki, szervezkedést a népi demokrácia ellen. Ezek a megállapítások már előrevetítették a 1960-as évekbeli perek koncepcióit.

1958-tól kezdve a pártállam egyházakkal szemben alkalmazott módszerei lassan finomodtak. Már nem elsősorban a BM vagy az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) volt a végrehajtó, hanem az egyházi vezetők kapták feladatul „tűlbuzgó” papjaik elítélését (sok esetben ezt egy lehetséges börtönbüntetés elkerülése végett). Ezzel szemben a papság egy része, elsősorban a kisközösségek vezetői és tagjai nem fogadták el az állam által irányított egyházi vezetés döntéseit, így ők nemcsak az egyházi vezetéssel, hanem az ÁEH és BM állambiztonsági szerveivel is konfliktusba kerültek. Ellenük bizalmas nyomozás, majd vizsgálati eljárás indult, amelyek végül súlyos, elmarasztaló ítéletekkel zárultak. 1961-ben több olyan per zajlott le, amelyben egyházi személyeket ítélték el, általában a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vádjával.¹⁴⁰ 1961-ben állították bíróság elé a még 1959-ben, a papi békemozgalmmal szembeni ellenséges magatartásuk miatt a budapesti Központi Papnevelő Intézetből kizárt hallgatók csoportját.¹⁴¹ Ezt követően 1971-ig majd minden esztendőben indítottak eljárásokat egyházi személyekkel szemben (második Regnum per,¹⁴² jezsuiták elleni per,¹⁴³ Lénárd Ödön piarista szerzetes pere,¹⁴⁴ második KIE-per,¹⁴⁵ harmadik Regnum-per¹⁴⁶), amelyek java része hosszú börtönbüntetés kiszabásával végződött. Az elítélt egyházi személyek közül utolsóként a pápa, VI. Pál személyes közbenjárására Lénárd Ödön piarista szerzetes szabadult ki 1977-ben.

Az állambiztonsági szervek munkájuk során nemcsak az egyházak itthoni tevékenységét kísérték figyelemmel, hanem külföldi kapcsolataikról, a nemzetközi szervezetek munkájában való részvételükről, továbbá az emigrációban élő egyházi személyek tevékenységéről is gyűj-

¹³⁷ BALOGH, 2007. 32–34.; BÖRÖCZ, 2006. 14–15.; BARCZA, 1999. 181–185.

¹³⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V–141672. Pataki László, dr.; ÁBTL 3. 1. 9. V–143340. Bóna László, dr.; ÁBTL 3. 1. 9. V–142065. Tagscherer Ferenc; ÁBTL 3. 1. 9. V–141576. Sövegcs Dávid, dr.; ÁBTL 3. 1. 9. V–142643/alap, 1. Vályi Nagy Ervin; ÁBTL 3. 1. 9. V–145345. Tömör Lajos, dr.; ÁBTL 3. 1. 9. V–141295. Gulyás Lajos és tsa; ÁBTL 3. 1. 9. V–146204. Bán István.

¹³⁹ ÁBTL 3. 1. 9. V–150392/4. A BM II/5 osztályának értékelő jelentése 1956-ról. 43–67.

¹⁴⁰ ÁBTL 3. 1. 9. V–146786/1–23. Havas Géza és tsai; ÁBTL 3. 1. 9. V–146695/1–22. Werner Alajos, dr. és tsa; ÁBTL 3. 1. 9. V–146499/1–5. Székely Dezső és tsa.

¹⁴¹ ÁBTL 3. 1. 8. V–146883. Tabódy István; ÁBTL 3. 1. 9. V–146787/1–8. Rédly Elemér és tsa.

¹⁴² ÁBTL 3. 1. 9. V–152268/1–4. Emődi László és tsa.

¹⁴³ ÁBTL 3. 1. 9. V–151900/1–9. Rózsa Elemér; ÁBTL 3. 1. 9. V–167033. Rózsa Elemér és tsai.

¹⁴⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V–153884/1–3. Lénárd Ödön és tsa.

¹⁴⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V–155460/alap, 2–5. Batiz Dénes, dr.; ÁBTL 3. 1. 9. V–167042. Batiz Dénes, dr. és tsai.

¹⁴⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V–158886/1–7. Hagemann Frigyes.

tettek információkat. A hírszerzés operatív tisztjei és az általuk irányított hálózati személyek révén szerzett dokumentumokat a 3.2. fondban, a mintegy 214 ifm-nyi, a III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziékban találhatjuk.¹⁴⁷ A kilenc állagra tagolódó fond majd minden állagában található egyházakkal kapcsolatos iratanyag. A 3.2.1. és a 3.2.3. állagban található a hírszerzés által foglalkoztatott hálózati személyek „Bt” jelű beszerzési és „Mt” jelű munkadossziéja. A 32,76 ifm-nyi beszerzési dosszié között számos egyházi személy iratanyaga megtalálható.¹⁴⁸ Legtöbbjük külföldi tanulmányok végzésére kiküldendő ösztöndíjas, tanár, külföldön működő egyházi intézmények vezető beosztású személye volt.¹⁴⁹

A 3.2.2. állagban találhatóak a „T” dossziék, amelyek már elhunyt hálózati személyekkel kapcsolatos iratokat tartalmaznak.¹⁵⁰ Ezekben az ügynök beszerzéséről szóló dokumentumok és az általa adott jelentések együtt olvashatóak, nem különülnek el úgy el egymástól, mint a beszerzési és a munkadossziéknál.¹⁵¹ Az 1,8 ifm-nyi „T” dossziék között is található egyházi vonalon foglalkoztatott ügynökök iratanyaga. „Szebeni Géza” fedőnevű ügynöknek a baptista egyházzal kellett jelentéseket írnia,¹⁵² Krüger fedőnevű informátor evangélikus lelkészként szolgáltatott információkat saját egyházáról az állambiztonsági szerveknek.¹⁵³

A hírszerzés által foglalkoztatott hálózati személyek munkadossziéi a 32,52 ifm-t kitevő 3.2.3. állagba lettek besorolva, amelyek között több egyházi vonatkozású is található. Kisegyházakkal kapcsolatos munkadossziét még nem sikerült fellelni az iratanyagban, az evangélikus és a református egyházakról 2-2 ügynöknek is olvashatóak dossziékba lefűzött jelentéseik az ÁBTL-ben.¹⁵⁴ A katolikus egyház vonalán azonban lényegesen több hálózati személlyel rendelkezett a hírszerzés. A legtöbbjük a Rómában található Pápai Magyar Intézet hallgatójaként, tanáraként esetleg annak vezetőjeként írta jelentéseit tartótitstjei részére.¹⁵⁵ Közülük sokan külföldi kapcsolataik, nemzetközi tudományos konferenciákon való részvételük miatt kényszerültek a hírszerzés ügynöki hálózatává válni, és adtak jelentéseket az adott ország egyházi személyeivel való találkozásairól.¹⁵⁶ A hírszerzés a szerzetesrendek tagjai között is megtalálta a maga hírforrásait, akiket keresztül a rendek külföldi kapcsolatairól igyekeztek minél több információt gyűjteni.¹⁵⁷ Katolikus egyházi vonalon a hírszerzés fő

¹⁴⁷ Természetesen a fentebb már tárgyalt 1. 11. 4. állagban, a III/I. Csoportfőnökség iratai között is fellelhető ilyen forrás.

¹⁴⁸ Az ÁBTL 3. 2. 1. állagában a jelenlegi feldolgozottság szintjén a katolikus egyházra 25, az evangélikus és a református egyházra vonatkozóan 1-1 ügynöki beszerzési dosszié található. A kisegyházak vonatkozásában, ebben az állagban nem található iratanyag.

¹⁴⁹ ÁBTL 3. 2. 1. Bt-741. „Wittmann Karl”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-1307/1-2. „Beron”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-1682/2-3. „Blanc”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-1450/3. „Kerkai”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-304. „Fráter Wilhelm”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-1095. „Márk”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-2027/2. „Rákoshgyi”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-1485. „Póló”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-1712/2. „Rémsz”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-859. „Lacroix”; ÁBTL 3. 2. 1. Bt-991/2. „Varga Béla”.

¹⁵⁰ Szabályzat/parancs híján nem tudjuk miért alakítottak ki ezekből külön sorozatot.

¹⁵¹ Sajnos mivel az Információs Hivatalról nem kaptam meg az ÁBTL „T” jellel irattárolt dossziék irattári naplóját (íkatókönyvét) így pontosan nem ismerhetők, hogy miért kapta ezt a jelzést.

¹⁵² ÁBTL 3. 2. 2. T-27/1-2. „Szebeni Géza”. A dossziét valószínűleg eredetileg Bt-1734/1-2 számon irattárolták.

¹⁵³ ÁBTL 3. 2. 2. T-19/1-3. „Krüger”.

¹⁵⁴ ÁBTL 3. 2. 3. Mt-447/1. „Lacroix”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-1586/1. „Boróka”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-570/1-2. „Varga Béla”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-980/1-2. „Aldebró”.

¹⁵⁵ ÁBTL 3. 2. 3. Mt-1109/1-4. „Blanc”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-1122/2. „Rémsz”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-332. „Kopeczky”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-59. „Novák Rudolf”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-610. „Alfonz”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-1915/1. „Nyiri”.

¹⁵⁶ ÁBTL 3. 2. 3. Mt-818/3. „Kérész Géza”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-988/1. „Kerkai”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-778/3. „Noggel”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-847/1. „Gams Franz”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-1079/1. „Schubert”.

¹⁵⁷ ÁBTL 3. 2. 2. Mt-173/1-2. „Broger”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-1820/1-7. „Salzner Richard”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-186/2-5. „Kenyon Frank”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-387/1. „Falter Ludvig”.

célpontja a Vatikán volt, amelynek terveiről, belső működési mechanizmusáról, hatalmi viszonyairól akartak a lehető legtöbbet tudni. A Pápai Magyar Intézetben tanuló vagy tanító hálózati személyek mellett a már kint élő, jó vatikáni kapcsolatokkal rendelkező emigránsok közül is igyekeztek többeket beszervezni. Például az *Amadeo* fedőnevű ügynök nemcsak az emigrációban élő egyházi személyekről, hanem — magas pozícióban lévő vatikáni tisztségviselő kapcsolatainak köszönhetően — a Szentszék belső ügyeiről, a II. Vatikáni Zsinat ülés-zakairól, Rómának a magyarországi egyházi kérdésekkel kapcsolatos véleményéről, szándékáról adott részletes jelentéseket.¹⁵⁸ A hírszerzés igyekezett a zsidó közösségek tevékenységéről, kivándorolt hazai zsidóság életéről és a zsidó világszervezetek működéséről is információkat szerezni.¹⁵⁹

A 3.2.4. állagba lettek besorolva a kutatódossziék, amelyekben olyan személyek iratanyaga található, akikről valamilyen operatív cél érdekében gyűjtött információkat a hírszerzés. A 83,52 ifm-t kitevő „K”, kutatódossziékat az esetek nagy részében vagy külföldön élő vagy az emigrációval kapcsolatban álló személyekre nyitották, akiket beszervezési céllal tanulmányoztak. Több esetben található bizonyíték arra, hogy bár a célszemély többé-kevésbé együttműködött állambiztonsági szervekkel, ám a beszervezés végül is sikertelen volt. A pártállami diktatúra elől külföldre távozók között találhatók olyan katolikus és protestáns egyházi személyek, akiket az állambiztonság megpróbált szorosabb kapcsolat kiépítésével hírszerző hálózatába bevonni.¹⁶⁰ A másik ügynökjelölti kör az emigrációban élőkkel kapcsolatban álló hazai személyek csoportja volt. Ők általában vagy családi-rokoni kötelékkel, vagy külföldi tanulmányút, ösztöndíj kapcsán kerültek az állambiztonság látókörébe.¹⁶¹ A harmadik nagy csoportot, akikkel a hírszerzés beszervezés céljából foglalkozott, azok a külföldi személyek alkották, akiknek kapcsolataik révén információszerezési lehetőségük volt a nemzetközi egyházi életben.¹⁶²

A 3.2.5. állagban „O-8”-as jelzettel irattározott operatív dossziék találhatók. A 53,28 ifm-nyi iratanyagban a hírszerzés számára fontos objektumokban (hivatal, intézmény, vállalat, szervezet stb.) folyó ellenséges tevékenység felderítésére, valamint különböző témakörök (például ügynökhelyzet egy adott országban, hírszerző-tevékenység Magyarország ellen, a külföldön tartózkodó magyar állampolgárok ellenőrzése) feldolgozása közben készített dokumentumok lelhetőek fel. Az objektumdossziék között számos, az egyházakkal kapcsolatos iratanyagot lehet találni, amelyek közül az egyik legfontosabb a Vatikáni Államtitkárságra vonatkozó hírszerzési dokumentumokat tartalmazó *Nérók* fedőnéven nyitott dosszié-sorozat.¹⁶³ Ezekben a kötetekben az 1972-től 1982-ig tartó időszakban készített jelentések találhatók, mint például a Szentszéknek a szocialista országokkal kapcsolatos diplomáciai lépéseinek tervei, leendő főpapi kinevezések, az 1978. évi pápaválasztás körülményei, II. János Pál pápa személye és megválasztásának várható következményei. A katolikus egyház tevékenységének felderítésével kapcsolatosan fellelhető még dosszié *Ostrom-vár* fedőnéven a

¹⁵⁸ ÁBTL 3. 2. 3. Mt-764/1-9. „Amadeo”. Az ügynök *Ligeti Béla* és *Arnold* fedőnéven is adott jelentéseket, amelyek szintén szerepelnek az *Amadeo* fedőnév mellett a dosszié fedőlapján.

¹⁵⁹ ÁBTL 3. 2. 3. Mt-1208/1-4. „Pickering”; ÁBTL 3. 2. 3. Mt-484/1. „Rachel”.

¹⁶⁰ ÁBTL 3. 2. 4. K-2224. „Kirchofer Alexander”; ÁBTL 3. 2. 4. K-2630. „Tengler Georg”; ÁBTL 3. 2. 4. K-1733. „Esperance”; ÁBTL 3. 2. 4. K-2463. „Blackbird Thomas”; ÁBTL 3. 2. 4. K-1902. „Orsini”; ÁBTL 3. 2. 4. K-2269. „Anderson Lancelot”; ÁBTL 3. 2. 4. K-2066/alap, 1. „Saville Henry”.

¹⁶¹ ÁBTL 3. 2. 4. K-376. „Metro L.”; ÁBTL 3. 2. 4. K-266. „Kemény”.

¹⁶² ÁBTL 3. 2. 4. K-383. Dr. Fritz Kusén ügye; ÁBTL 3. 2. 4. K-671. Tautu Aloisio ügye; ÁBTL 3. 2. 4. K-3363/1-4. „Heine”; ÁBTL 3. 2. 4. K-1194. „Gino”.

¹⁶³ ÁBTL 3. 2. 5. O-8-552/11-16. „Nérók — Vatikáni Államtitkárság.” A dossziék csak a 11. kötettől vannak az ÁBTL őrzésében. Az előző kötetek létrehozására *Arnold* (*Amadeo*) fedőnevű ügynök munkadossziéi alapján lehet következtetni. ÁBTL 3. 2. 3. Mt-764/1-9. „Amadeo”.

bécsi Pázmáneum megfigyeléséről,¹⁶⁴ *Fekete ház* fedőnéven a Jezsuita Rend római központjáról,¹⁶⁵ *Curia* fedőnéven a Leuveni Katolikus Egyetemen tanuló és a Mindszenty Diákotthonban lakó diákokról és oktatóikról,¹⁶⁶ valamint a bajorországi Kastl községben működő nyugat-európai nemzetközi magyar gimnáziumról.¹⁶⁷ A hírszerzés figyelmét nem kerülhették el a protestáns egyházak sem. Információkat gyűjtöttek *Evangélisták* fedőnéven a Lutheránus Világszövetséggel,¹⁶⁸ *Bomlasztók* fedőnéven a Prágai Keresztény Békekonferenciával kapcsolatban.¹⁶⁹ Természetesen nemcsak az egyházi intézményeken, szervezeteken keresztül gyűjtött adatokat a hírszerzés, hanem a külképviseleteken dolgozók révén, a velük kapcsolatba került személyeken keresztül is igyekeztek minél több anyagot megszerezni. Így a római magyar nagykövetségnek működéséről szóló iratokban és a svájci magyar emigráció tevékenységének felderítésére nyitott dossziékban is találhatók egyházakkal kapcsolatos dokumentumok.¹⁷⁰ A hírszerzés információkat gyűjtött a hazai zsidó felekezetek külföldi kapcsolatairól, elsősorban a cionizmus veszélyének elhárítása miatt. Objektumdossziét nyitottak a Cionista Világszervezet 1972. évi kongresszusáról, amely információs jelentéseket, elhangzott beszédeket, megjelent nyilatkozatokat tartalmaz.¹⁷¹

A 3.2.6. állagba a 6,84 ifm-t kitevő rezidentúradossziék kerültek besorolásra. A rezidentúra „állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági — operatív — feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma.”¹⁷² Rezidentúrákat létrehoztak itthon és külföldön is. Az ÁBTL őrzésében lévő, meglehetősen csekély mennyiségű rezidentúradossziék közül az egyházakkal kapcsolatban a *Világosság* címet viselő iratanyag érdemel figyelmet.¹⁷³ Ez egy 1968-ban létrehozott, hazai, az ÁEH-en belül működő belső rezidentúra volt, amelyet az ÁEH és a BM közötti megegyezés alapján azzal a céllal létesítették, hogy a fedéssel itt dolgozó állambiztonsági tisztek ezen hivatali pozíciójuknak köszönhetően nagyobb bizalmat élvezzenek a Vatikánnal folytatott tárgyalások során, mint a magyar diplomácia beosztottjai.¹⁷⁴ Az öt dossziéből álló sorozatban az első kötet a rezidentúra létrehozásának körülményiről szóló iratokat, a négy darab levelezési dosszié a működése során keletkezett dokumentumokat tartalmazza. A valószínűleg 1969 és 1971 között létező *Világosság* rezidentúra tagjai igyekeztek információkat gyűjteni a katolikus egyházzal, a protestáns egyházakkal és a zsidófelekezettel kapcsolatban, valamint azoknak a nemzetközi egyházi szervezetekkel való együttműködéséről is. Külföldön, a magyar nagykövetségeken működő rezidentúrák anyagaiban is található egyházi vonatkozású irat. Ezek elsősorban az emigráció és a nemzetközi egyházi szervezetek székhelyeihez kötődő rezidentúrák iratanyagaiban lelhetők fel.¹⁷⁵

¹⁶⁴ ÁBTL 3. 2. 5. O-8-239. „Ostrom-vár”, Pázmáneum ügye.

¹⁶⁵ ÁBTL 3. 2. 5. O-8-254. „Fekete ház”, Jezsuita rend római központja.

¹⁶⁶ ÁBTL 3. 2. 5. O-8-110/1-3. A Louvain-i jezsuita egyetem és kollégium ügye. A dosszié címében a város nevének a holland Leuven alakja helyett a francia nyelvű Louvain formája található.

¹⁶⁷ ÁBTL 3. 2. 5. O-8-837/1-2. „VÁR” - Emigráció iskolája NSZK-ban. A gimnázium szervezésében számos emigráns magyar egyházi személy vett részt (Ádám György, Galambos Ireneus, Harangozó Ferenc és Valentín Géza).

¹⁶⁸ ÁBTL 3. 2. 5. O-8-555/4. „Evangélisták” (Lutheránus Világszövetség).

¹⁶⁹ ÁBTL 3. 2. 5. O-8-194/2. „Bomlasztók”. A Prágai Keresztény Békekonferencia.

¹⁷⁰ ÁBTL 3. 2. 5. O-8-200/9-16, 18. „Velenec” Római magyar nagykövetség; ÁBTL 3. 2. 5. O-8-95/1-5. Svájci magyar emigráció.

¹⁷¹ ÁBTL 3. 2. 5. O-8-303/1-2. „Shalom” - Cionista Világszervezet. kongresszusa Jeruzsálemben.

¹⁷² ÁBTL ÁB-263. Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Árpád. Bp., 1980. 165.

¹⁷³ ÁBTL 3. 2. 6. 8-69/I. „Világosság”. Belső rezidentúra szervezési dosszié; ÁBTL 3. 2. 6. 8-70/I-IV. „Világosság”. Belső rezidentúra levelezési dosszié.

¹⁷⁴ A „Világosság” rezidentúra iratanyagának feldolgozását és forrásközlését ld. Szabó-Sóós, 2006.

¹⁷⁵ ÁBTL 3. 2. 6. OL-8-008/I-X. Római rezidentúra.

A III/III. Csoportfőnökséghez hasonlóan az ellenséges csoportok tevékenységének felderítésére a hírszerzés is csoportdossziét nyitott. A 3.2.7. állagba sorolt 1,08 ifm-t kitevő, összesen 21 dossziéból álló iratanyagban egy olyan sorozat van, amelyben a katolikus egyházzal kapcsolatos dokumentumokra bukkanhatunk. A hírszerzés *Hontalanok* fedőnéven nyitott csoportdossziét az emigrációban, főként a Rómában élő, valamint a Pápai Magyar Intézethez kötődő magyar egyházi személyek tevékenységének felderítésére.¹⁷⁶ A dossziékban már az 1950-es évektől kezdve megtalálhatjuk a prominens emigráns magyar papokról (Alszeghy Zoltán, Magyary Gyula, Mester István, Zágon József stb.), a külföldön működő magyar egyházi szervezetekről gyűjtött hírszerzési anyagokat. A Pápai Magyar Intézet az 1964. évi részleges megállapodás nyomán visszakerült a Magyar Katolikus Egyház kezelésébe, ezért az emigráns magyar papság egy új központ kiépítésébe fogott. 1967-ben avatták fel a Szent István Alapítvány római magyar zarándokházát, amely ezt a feladatot töltötte be. 1967-ben a hírszerzés *Alapítványosok* fedőnéven nyitott objektum dossziét az alapítvány és a zarándokház tevékenységének felderítésére.¹⁷⁷ A hírszerzőtisztok által foglalkoztatott ügynökök révén, a „K” ellenőrzések,¹⁷⁸ valamint a római rezidentúra tagjainak felderítő munkája során szerzett információk szerint az objektum 1972-re elvesztette korábbi jelentőségét, ezért az eddig gyűjtött anyagot beolvasztották a *Hontalanok* dossziésorozatba, annak kilencedik köteteként.¹⁷⁹ „A római papi emigráció elvesztette azt a korábbi jelentőségét, amely indokoltta tette a csoport tevékenységével és tagjaival foglalkozó anyagok elkülönített gyűjtését” — olvasható abban az 1977. évi határozatban, amely elrendelte a még le nem zárt dossziék irattározását.¹⁸⁰ A határozat a *Páterek* fedőnéven már korábban megnyitott dossziéba kívánta gyűjteni a Rómában élő magyar egyházi személyekre vonatkozóan ezután keletkező hírszerzési dokumentumokat.¹⁸¹

A negyedik szekció

A negyedik szekcióba különböző tematika alapján kialakított gyűjtemények kerültek besorolásra. Az idetartozó 72,80 ifm-nyi iratanyag tizenegy fondra tagolódik, amelyek közül kettőben is szerepel egyházzal kapcsolatos dokumentum. A 4.1. fondban az állambiztonsági munkához készült háttéranyagok találhatók. Ebben az 55,06 ifm-nyi iratanyagban egyrészt az állambiztonsági szervek által feldolgozott ügyekről, elsősorban oktatási céllal készített szaktanulmányok, módszertani segédletek, másrészt korabeli kéziratok, röpcédulák, számszám kiadványok és egyéb dokumentumok találhatók.¹⁸² E fondba tartozó egyházi vonatkozású anyagok között elsősorban a katolikus egyházzal kapcsolatban olvashatók iratok. Megtalálhatók különböző nyilvántartások, névjegyzékek,¹⁸³ vizsgálati dossziékból

¹⁷⁶ ÁBTL 3. 2. 7. Cs–2/1–11. „Hontalanok”.

¹⁷⁷ ÁBTL 3. 2. 7. Cs–2/9. „Hontalanok”. 7.

¹⁷⁸ Postai küldemények operatív ellenőrzése, melyek során az állambiztonsági szervek a bizalmas nyomozás alatt álló személy postai küldeményeit felbontották, illetve esetenként elkobozták. Cseh, 1999, 300.

¹⁷⁹ ÁBTL 3. 2. 7. Cs–2/9. „Hontalanok”. 123.

¹⁸⁰ ÁBTL 3. 2. 7. Cs–2/11. „Hontalanok”. 299.

¹⁸¹ A „Páterek” fedőnevű dossziék, bár ismerjük az eredeti jelzetét is (15–OD–4120) nincsenek az ÁBTL őrzésében.

¹⁸² KRAHULCSÁN, 2004, 214–215.

¹⁸³ ÁBTL 4. 1. A–293. Esztergomi egyházmegye papjainak nyilvántartása. I. kötet; ÁBTL 4. 1. A–294. Esztergomi egyházmegye papjainak nyilvántartása. II. kötet; ÁBTL 4. 1. A–295. Esztergomi egyházmegye papjainak nyilvántartása. III. kötet; ÁBTL 4. 1. A–716. Szerzetesek névsora, 1965; ÁBTL 4. 1. A–781. Apácák 1950 előtti objek-

fénymásolt dokumentumok,¹⁸⁴ naplók,¹⁸⁵ összefoglaló jelentések,¹⁸⁶ valamint II. János Pál egyik enciklikájának szövege is.¹⁸⁷ A háttéranyagok között a református egyházhoz kötődő dosszié is fellelhető. A második KIE perben elítélt Batiz Dénes és társaival kapcsolatos állambiztonsági irat található ebben az őrzési egységben.¹⁸⁸

A 4.1. fondban kapott helyet 2009 óta, a korábban az ÁBTL könyvtárában található, a BM-től örökölt állambiztonsági szakirodalom, amelyek közül számos tartalmaz egyházi vonatkozású tanulmányt.¹⁸⁹ Ezek a könyvek a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tan-
székének és jogelőd intézményeinek, a BM Tanulmányi és Kiképzési, a későbbiekben Tan-
ulmányi és Propaganda Csoportfőnökségének, a BM III/I. Csoportfőnökségének kiadvá-
nyai, valamint egyéb a hivatásos állomány képzéséhez használt oktatási segédanyagai.¹⁹⁰ Az
állambiztonsági szakkönyvek között több is foglalkozik az egyházak működésével, amelyek-
ből tanultak az operatív tisztek. 1963-ban Berényi István rendőr őrnagy az egyházakkal
szembeni operatív munkáról, kapcsolatokról a magyar állammal, ellenséges működésük
felderítéséről írt tankönyvet.¹⁹¹ Geréb Sándor rendőr ezredes tollából 1972-ben jelent meg
egy jegyzet, amely összefoglalta az egyházak tevékenységét 1945-től, kitérve a fontosabb
realizált ügyekre, a Vatikán és a magyar állam közötti kapcsolatokra, valamint a kisegyházak
helyzetére.¹⁹² Ennél alaposabb, az állam és az egyházak viszonyát a nyolcvanas évek közepé-
ig bemutató, az „egyházi reakció” módszereit egyes ügyeken keresztül feltáró jegyzetet írt
1987-ben Tóth Ferenc rendőr őrnagy.¹⁹³ A tananyagban a szerző nagy figyelmet szentelt a
történelmi egyházak, nemzetközi egyházi szervezetek mellett az egyre nagyobb társadalmi
közegben jelentkező kisegyházak, szekták tevékenységének bemutatására. Számos könyv
foglalkozott az egyházakkal szemben alkalmazott operatív munka összegzésével. Simon
József rendőr százados a hálózati munka során szerzett tapasztalatokról, Geréb Sándor az
elhárítás elveiről, módszereiről, feladatairól írt oktatási segédanyagot.¹⁹⁴ Több jegyzetet
készítettek a szerzetesrendek és kisközségek működésének felderítése közben,¹⁹⁵ az egy-

tumai; ÁBTL 4. 1. A–284. Jézus Társasága kalocsai érseki főgimnázium névkönyve; ÁBTL 4. 1. A–285. Jézus Társasága kalocsai érseki főgimnázium névkönyve.

¹⁸⁴ ÁBTL 4. 1. A–2126/134. Zana Albert, Sándor István és társaik ügye; ÁBTL 4. 1. A–732. Szervezkedés az egyházban; ÁBTL 4. 1. A–2004 Mindszenty-anyagokról xerox másolatok.

¹⁸⁵ ÁBTL 4. 1. A–719/1–4. Zadravetz István volt tábori püspök *Hét év a táborban* c. naplója — dokumentumokkal.

¹⁸⁶ ÁBTL 4. 1. A–985/1. A volt horthysta erőszakszervek tagjai. A huligán elemek és az egyházi reakció tevékenysége. A rópcédula-elhárítás 1958-ban. 43–67.

¹⁸⁷ ÁBTL 4. 1. A–2018. II. János Pál *Sollicitudo Rei Socialis* c. 1987. évi enciklikája. Az 1987. december 30-án kiadott enciklika címe helyesen: *Sollicitudo rei socialis*.

¹⁸⁸ ÁBTL 4. 1. A–1328. Batiz Dénes dr. és társai ügyében beszerzett dokumentumok.

¹⁸⁹ Ezek az állambiztonsági tanulmányok most már megtalálhatóak a levéltár adatbázisában. Az ÁB jelzetű az eredeti jelzet helyén olvasható.

¹⁹⁰ JOBST, 2004, 304–305.

¹⁹¹ ÁBTL 4. 1. A–3794. BERÉNYI ISTVÁN: *A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen.* Bp., 1963.

¹⁹² ÁBTL 4. 1. A–3829/15. GERÉB SÁNDOR: *A klerikális reakció helyzete és tevékenysége.* Bp., 1972.

¹⁹³ ÁBTL 4. 1. A–3971. TÓTH FERENC: *Ellenséges tevékenység egyházi területen.* Bp., 1987.

¹⁹⁴ ÁBTL 4. 1. A–3016/19. SIMON JÓZSEF: *Hálózati munka egyes tapasztalatai a klerikális államellenes összeesküvésekben.* Bp., 1964; ÁBTL ÁB–414 GERÉB SÁNDOR: *A klerikális reakció akenamunkájának formái, és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei.* Bp., 1969.

¹⁹⁵ ÁBTL 4. 1. A–3016/30. CSILLAG GYÖRGY–TÓTH IMRE: *A jelszó: „Alles in Ordnung” — A jezsuita államellenes összeesküvés operatív feldolgozásának és vizsgálatának tapasztalatai.* Bp., 1965; ÁBTL 4. 1. A–3016/31. KÖNIG MIKLÓS: *A „békétlenek” fedőnévű ügy. Emődi László és társai által vezetett illegális „Regnum Marianum” államellenes tevékenységének leírása, az operatív feldolgozó munka módszereinek, az ügy tanulságainak ismertetése.* Bp., 1965; ÁBTL 4. 1. A–3016/55. GERÉB SÁNDOR: *Az illegális szerzetesrendek operatív ellenőrzésének tapasztalatai.* Bp., 1968.

házi iskolák területén gyűjtött operatív információk összegzése alapján végzett elhárító munkáról.¹⁹⁶

Egy kevésbé kutatott, a BM által keletkeztetett és a 4.2. fondban elhelyezett Parancs-gyűjtemény iratanyaga. A fond két sorozatra tagolódik. Az első sorozatban az ÁBMHT által őrzött, az állambiztonsági szolgálatok működéséhez szükséges az 1989–1990. esztendőben érvényben lévő, vagy épp ekkor hatályát veszítő parancsok találhatók. A második sorozat a BM által 1945 és 1990 között kiadott normákat (parancsok, intézkedések, körlevelek) tartalmazza.¹⁹⁷ A második sorozatban számos, az egyházakkal kapcsolatos iratanyag lelhető fel. A legtöbb belügyi norma a különböző egyházi eseményekhez kötődő rendőri intézkedésekről szól. Így például a húsvéti szertartásokkal kapcsolatos ÁEH tájékoztatások alapján a BM tájékoztató körleveleket küldött ki az illetékes rendőri szervek felé, amelyekben előre jelezték, hogy milyen egyházi események várhatóak.¹⁹⁸ Ladvánszky Károly belügyminiszter-helyettes, rendőr altábornagy 5/1988. számú intézkedése a Szent István halálának 950. évfordulóján rendezett egyházi ünnepségekkel kapcsolatos rendőri biztosítására vonatkozik.¹⁹⁹ Az intézkedés felsorolja az ünnepségek helyét, időpontját és a BM szervekkel történő kapcsolattartásra és a feladatok egyeztetésére egyházmegyéenként kijelölt személyek névsorát. A kisegyházakra vonatkozóan is található ebben a sorozatban iratanyag. A belügyminiszter 1945 nyarán engedélyezte a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének működését, amely szerint a Szövetség tagegyházaiknak kizárólag vallásos összejövetelei nem esnek a gyülekezési tilalom alá.²⁰⁰ A Parancsgyűjtemény második sorozatában megtalálható a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter által közösen kiadott a katonai szolgálatot vallási okokból megtagadó hadkötelesek behívásával kapcsolatos eljárást szabályozó utasítás is.²⁰¹

A 4.9. fondba állambiztonsági oktatófilmek és hangfelvételek lettek elhelyezve.²⁰² Az ÁBTL őrzésében lévő huszonkét darab, a hivatásos állomány oktatására készült film közül a *Viola* című dokumentum játékfilm 1947-ben játszódó története az egyházi iskolába járó diákok szervezkedéséről szól.²⁰³

Összegzés

Az egyházak az állambiztonsági szerveknek mindvégig az egyik leginkább kitüntetett figyelemmel követett intézményei, tagjai pedig szinte minden más társadalmi rétegnél jobban ellenőrzött „célszemélyei” voltak. A Rákosi- és a Kádár-korszak ugyan eltérő módon közelített feléjük, de még az utolsó negyedszázadban is szorosan szemmel tartották az immár együttműködésre szorított egyházakat, különösen azok meghatározó személyiségeit, vala-

¹⁹⁶ ÁBTL 4. 1. A–3016/49. MOLNÁR ISTVÁN–SOLLICH ENDRE: *Egyházi gimnáziumokban végzett beszervezések tapasztalatai*. Bp., 1967; ÁBTL 4. 1. A–3016/36. CSILLAG GYÖRGY–KÖNIG MIKLÓS: *Dr. Vass Péter, volt piarista szerzetes tanár igazgatói bűnügyének operatív és vizsgálati tapasztalatai*. Bp., 1966.

¹⁹⁷ Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium által 2008-ban átadott teljesebb sorozat a Magyar Országos Levéltárban található, az ÁBTL őrzésébe csak az ezek között lévő duplum példányok kerültek.

¹⁹⁸ ÁBTL 4. 2. 10–414/1974. (1974. március 28.) Tájékoztató a húsvéti egyházi rendezvényekről. 25. d.; ÁBTL 4. 2. 10–94/1/1980. (1980. március 6.) Az 1980. évi húsvéti egyházi szertartásokról. 36. d.

¹⁹⁹ ÁBTL 4. 2. 10–27/5/1988. (1988. március 25.) Szent István király halálának 950. évfordulójára rendezett egyházi jubileumi ünnepségek rendőri biztosításáról. 40. d.

²⁰⁰ ÁBTL 4. 2. 250105/1945. (1945. június 3.) Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének működése. 1. d.

²⁰¹ ÁBTL 4. 2. 06/1977. (1977. január 31.) A fegyveres katonai szolgálatot vallási okból megtagadó hadkötelesek behívásával kapcsolatos eljárásról. 30. d.

²⁰² Az ÁBTL-ben őrzött állambiztonsági oktatófilmekkel kapcsolatosan ld. BARACSI, 2004. 329–338.

²⁰³ ÁBTL 4. 9. 22. Viola.

mint az elsősorban a katolikus egyházon belül jelentkező — főleg generációs törésvonalak mentén szerveződő — fiatalabb belső egyházi ellenzéket. A pártállam uralmának évtizedeiből jelentős mennyiségű egyházi vonatkozású irat maradt fenn, s azok — mint a tanulmányban érzékeltetni próbáltam — az ÁBTL szinte minden egyes szekciójában fellelhetők.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

- ÁBTL
1. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Bp.)
Állambiztonsági (államvédelmi) szervek szervezetével, működésével kapcsolatos iratok
2. Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai (ÁVO)
6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai
11. 1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai (ÁBMHT)
11. 4. III/I. Csoportfőnökség és jogelődjeinek iratai (III/I. Csfség)
11. 6. III/III. Csoportfőnökség és jogelődjeinek iratai (III/III. Csfség)
11. 10. Operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai (Op. nyt.)
11. 11. Útlevel Osztály és jogutódainak iratai (Útl. O.)
11. 13. Külföldiek Ellenőrző Osztály (Országos Központi Hivatal) iratai (KEO/KH)
12. 4. Megyei Rendőrfőkapitányságok ÁB szerveinek és jogelődjeinek iratai (RFK ÁB ir.)
2. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok
2. 1. Operatív nyilvántartások (Op. nyt.)
5. 1. BM internálási iratok (BM internálási ir.)
5. 7. Közbiztonsági őrizettel kapcsolatos iratok
7. 1. Napi operatív információs jelentések (NOIJ)
7. 2. BM Tájékoztató Jelentések
7. 3. Szakelosztó
8. 1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
8. 2. Állambiztonsági szervek titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai
3. Hálózati, operatív és vizsgálati dossziék
1. 2. Munka dossziék (M-dossziék)
1. 5. Operatív dossziék (O-dossziék)
1. 8. Régi archív számon kezelt operatív dossziék (Sz-, Cs-dossziék)
1. 9. Vizsgálati dossziék (V-dossziék)
2. 1. Bt-dossziék
2. 2. T-dossziék
2. 3. Mt-dossziék
2. 4. Kutató dossziék (K-dossziék)
2. 5. Operatív dossziék (O-8-dossziék)
2. 6. Rezidentúra-dossziék (8-dossziék)
2. 7. Csoport-dossziék (Cs-dossziék)

4. Csoport-dossziék (Cs-dossziék)
  4. 1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)
  4. 2. Parancsgyűjtemény

2. Szakirodalom

- BANK
2004 BANK BARBARA: Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történeti Levéltárban. *Trezor*, 3. *Az átmenet évkönyve*, 2003. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2004. 107–130.
- BALOGH
2007 BALOGH MARGIT: A forradalom és a katolikus egyház. *Magyar Katolikus Egyház, 1956*. Szerk.: SZABÓ CSABA. (A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány Évkönyve, 2007) Bp., 2006. 29–49.
- BARACSI
2004 BARACSI ERZSÉBET: Állambiztonsági oktatófilmek a Történeti Levéltárban. *Trezor*, 3. *Az átmenet évkönyve*, 2003. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2004. 329–340.
- BARCZA
1999 BARCZA JÓZSEF: Egyházunk az 1956. évi forradalom idején és Ravasz László jelentősége. *A Magyarországi Református Egyház története*. Szerk.: BARCZA JÓZSEF–DIENES DÉNES. Sárospatak, 1999. 173–190.
- BÁNKUTI
2007 BÁNKUTI GÁBOR: A jezsuiták 1965-ös „Világszolidarizmus” pere. *Egyháztörténeti Szemle*, 8. (2007) 2. sz. 150–179.
- BÖRÖCZ
2006 BÖRÖCZ ENIKŐ: A Magyarországi Evangélikus Egyház — 1956 „proponált haszonélvezője” és az Ordass-ügy. „Együtt az ország népével” *Evangélikusok 1956-ban*. Szerk.: ZÁSZKALICZKY ZSUZSANNA. Bp., 2006. 9–20.
- CASAROLI
2001 CASAROLI, AGOSTINO: *A türelem vértanúsága*. Bp., 2001.
- CSEH
1999 CSEH GERGŐ BENDEGÚZ: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. *Trezor*, 1. *A Történeti Hivatal évkönyve*, 1999. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 1999. 73–89.
- EMÓDI
1989 EMÓDI LÁSZLÓ: *A Regnum Marianum története, 1900–1970*. Bécs, 1989.
- GYARMATI
1998 GYARMATI GYÖRGY: A társadalom közérzete a fordulat évében. Közvélemény-kutatások és ÁVO hangulatjelentések 1948-ban. *Mozgó Világ*, 24. (1998) 10. sz. 95–111.
- 2000 GYARMATI GYÖRGY: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2000. 97–133.

- JOBST
2004 JOBST ÁGNES: A Történeti Levéltár könyvtára. *Trezor, 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2004. 301–308.
- KRAHULCSÁN
2004 KRAHULCSÁN ZSOLT: A belső elhárítás és célszemélyei. *Trezor, 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2004. 199–216.
- MÜLLER
1999 MÜLLER ROLF: Napi Operatív Információs Jelentések, 1979–89. *Trezor, 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 1999. 251–284.
2004 MÜLLER ROLF: Belügyi információs jelentések, 1964–1990. *Trezor, 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2004. 147–164.
- SZ. KOVÁCS
2004 SZ. Kovács Éva: Az emigrációkutatás. *Trezor, 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2004. 189–198.
- SZABÓ-SOÓS
2006 SZABÓ CSABA–SOÓS VIKTOR ATTILA: „Világosság”. *Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen.* Bp., 2006.
- TÓTH
2003 TÓTH ESZTER: Zárt irattár a zárt irattárban. *Trezor, 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2004. 235–244.
- PETRIKNÉ VÁMOS
1999 PETRIKNÉ VÁMOS IDA: *Iratok a Történeti Hivatalban. Vázlat a volt állambiztonsági szervek iratanyagának irattani feltáráshoz.* Bp., 1999. 29–60.

Prof. Dr. GECSÉNYI LAJOS, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója 2009. október 8-án Tiranában részt vett az Albán Nemzeti Levéltár 60. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen. Ez alkalommal MOLNÁRI SÁNDOR, Magyarország tiranai nagykövete társaságában megbeszélést folytatott Dr. NEVILA NIKAI főigazgató asszonnyal a két nemzeti levéltár közötti együttműködés lehetőségeiről. Ugyancsak megbeszélésre került sor Dr. JUSUF OSMANI úrral, a Koszovói Köztársaság levéltári igazgatóságának vezetőjével.

Az European Board of National Archivists (EBNA) 20. értekezletének ugyancsak a svédországi Lund adott otthont 2009. OKTÓBER 13–14. Magyarországot Dr. REISZ T. CSABA főigazgató-helyettes (Magyar Országos Levéltár) képviselte.

Az Európai Levéltári Szakértői Csoport (EAG) 2009. október 14-én Svédországban, Lund városában tartotta hetedik ülését: Magyarországot Dr. KÖRMENDY LAJOS főosztályvezető (Magyar Országos Levéltár) képviselte.